

ว่าด้วยชนชั้นและความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยร่วมสมัย

On Social Class and Inequality in Contemporary Thai Society

ปิ่นวดี ศรีสุพรรณ¹ ธานิดา บุญวรรณ² สุรางค์รัตน์ จำเริญพล³

Pinwadee Srisupan, Thanida Boonwanno, Surangrat Jumnianpol

Received: August 15, 2023/ Revised: December 9, 2023/ Accepted: December 20, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำผ่านการอธิบายโครงสร้างชนชั้นของสังคมไทยในยุคปัจจุบัน และเพื่อทำความเข้าใจความเหลื่อมล้ำทางด้านโอกาสในชีวิตของคนไทยในแต่ละชนชั้น แนวคิดหลักที่ใช้ในการวิเคราะห์โครงสร้างชนชั้นคืองานของ Jodhka, Rehbein, & Souza (2018) และแนวคิดเรื่องทุนของ Pierre Bourdieu ซึ่งประกอบด้วย ทุนเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนสัญลักษณ์ เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพผ่านการเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์ประวัติชีวิต แบบแผนพฤติกรรม ความฝัน ความหวัง ของผู้ให้ข้อมูลหลัก รวมทั้งสิ้น 72 คน กระจายไปตามเพศ รุ่น พื้นที่และสถานะทางเศรษฐกิจทางสังคม

ผลการศึกษา พบว่า โครงสร้างชนชั้นในสังคมไทยร่วมสมัยมิได้วิวัฒนาการเป็นเส้นตรงและได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจการเมืองนับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองและการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยใหม่ โครงสร้างชนชั้นในสังคมประกอบด้วยชนชั้นย่อย ที่มีโครงสร้างที่สลับซับซ้อน เมื่อวิเคราะห์ผ่านกรอบคิดเรื่องทุน ผู้วิจัยจำแนกชนชั้นในสังคมไทยกว้างๆ ออกเป็น 5 ชนชั้นคือ ชนชั้นชายขอบ ชนชั้นต่อสู้

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี (Assistant Professor, Faculty of Liberal Arts, Ubon Ratchathani University), Email: pinwadee.s@ubu.ac.th

² ผู้ช่วยศาสตราจารย์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร (Assistant Professor, Faculty of Social Science, Naresuan University), Email: thanidab@nu.ac.th

³ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (Social Research Institute, Chulalongkorn University), Email: surangrut.ju@gmail.com

ด้นรน ขนชั้นกลาง ขนชั้นมั่นคง และขนชั้นมั่นคงอย่างยั่งยืน คนในแต่ละขนชั้นมีวิถีคิดต่อเรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพและบทบาทของตัวเองแตกต่างกันไปตามตำแหน่งที่เป็นอยู่ ทำให้สามารถเข้าถึงทุน สะสมทุน ส่งผ่านทุน ขยายโอกาสในชีวิต หรือรักษาผลประโยชน์ให้คงอยู่อย่างมั่นคงไว้ได้ผ่านบริบทช่วงเวลาของชีวิตที่ต่างกัน ซึ่งขนชั้นแต่ละขนชั้นมีแนวโน้มผลิตซ้ำขนชั้นของตนเอง ผ่านการบริหารจัดการและสั่งสมทุนภายใต้ระบบเศรษฐกิจสังคมแต่ละยุค อย่างไรก็ดี เส้นแบ่งขนชั้นของสังคมไทยก็ได้ตายตัว เพราะยังเปิดโอกาสให้ผู้คนสามารถเลื่อนขนชั้นได้ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับโอกาสในการสะสมทุนทางเศรษฐกิจ ความสามารถเฉพาะตัว โอกาสทางการศึกษา และโอกาสในการประกอบอาชีพ ทั้งนี้ คนในแต่ละขนชั้นก็มีขีดจำกัดของโอกาสในการเลื่อนสถานะทางสังคม เพราะมีต้นทุนที่ต้องจ่ายเพื่อรักษาสถานะหรือเลื่อนขนชั้นที่ไม่เท่ากัน และยังมีช่องว่างทั้งระหว่างและภายในขนชั้นที่เปิดโอกาสให้ระบบอุปถัมภ์ยังคงทำงานได้ในทุกระดับ

คำสำคัญ: ความเหลื่อมล้ำทางสังคม, ขนชั้น, โครงสร้างสังคม, สังคมไทยร่วมสมัย

Abstract

The objectives of the study were to investigate the existing social inequality and comprehend the disparities in opportunities among individuals in Thailand, viewed through the prism of class distinctions. The researchers employed the work of Jodhka, Rehbein, & Souza (2018) and Bourdieu's notion of capital – encompassing economic, social, cultural, and symbolic aspects within the social sphere to analyze the structure of societal classes. The research methodology involved qualitative analysis of life-course interviews conducted with 72 key informants. The interview participants were diverse in terms of their genders, generations, geographical locations, and socio-economic statuses. The interviews delved into subjects' life histories, behavioral patterns, aspirations, dreams, and their perceptions of their current circumstances.

The findings of the research revealed that the contemporary class structure in Thai society is a non-linear evolution and that it is heavily

influenced by the intricate interplay of political-economic developments. The political regime and modern economic changes have led to the emergence of complex sub-classes. After dissecting case studies as seen through the lens of capital, five distinct classes were identified in contemporary Thailand: the marginalized, the struggler, the middle class, the stability, and the stability plus (stability +). Each class exhibited unique thought patterns regarding their roles and status changes in relation to their positions, as well as regarding how, and to what extent, they could access, accumulate, and transmit their capital; seize life opportunities; and sustain benefits over time. Although each class tends to perpetuate itself by efficiently managing and accumulating capital, the demarcation between classes is not rigid as individuals have the potential to ascend the social ladder, albeit within certain limitations. The upward mobility process is rooted in the accumulation of economic capital, specialized skills, education attainment, and specific vocational prospects. However, each class entails certain costs related to either sustaining their current position, or achieving upward mobility. There is also the gap between class divisions, both within and between classes, which allows the Thai patron-client system to function in every social class level.

Keywords: Social inequality, Classes, Social structure, Contemporary Thai society

บทนำ

ความเหลื่อมล้ำถือเป็นปัญหาที่สำคัญในสังคมไทย และการศึกษาความเหลื่อมล้ำที่ผ่านมายังมีเฉพาะข้อเสนอเรื่องความเหลื่อมล้ำในมิติเศรษฐกิจเป็นหลัก เมื่อปลายปี 2561 CS Global Wealth Report (2018) รายงานว่าประเทศไทยถูกจัดอันดับว่าเป็นประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำอันดับต้นๆ ของโลก โดยคนที่รวยที่สุด 1% ครอบครองทรัพย์สิน ร้อยละ 66.9 ของทรัพย์สินทั้งหมด หลังรายงานดังกล่าว มีวิวาทะที่ออกมาโต้แย้งข้อมูลข้างต้นอย่างกว้างขวาง ข้อถกเถียงที่สำคัญคือ หากพิจารณาจากสัมประสิทธิ์จีนิ (gini coefficient)

ประเทศไทยมิได้มีความเหลื่อมล้ำมากที่สุด ในที่สุดการถกเถียงดังกล่าวก็ยุติไป ด้วยเหตุที่ต่างฝ่ายต่างอ้างเกณฑ์พิจารณาคนละแบบแต่ข้อมูลในแต่ละฝ่ายยกมา ซึ่งต่างมักเป็นข้อมูลในเชิงเศรษฐกิจมหภาคเป็นหลัก ไม่ว่าข้อถกเถียงเรื่องสังคมไทยเหลื่อมล้ำที่สุดในโลก จะสิ้นสุดลงอย่างไร แต่ละฝ่ายจะหยิบยกข้อมูลชุดใดมาถกเถียง ก็ไม่มีฝ่ายไหนที่ปฏิเสธได้ว่าสังคมไทยมีความเหลื่อมล้ำ ภายหลังความรุนแรงทางการเมืองในปี 2553 ความเหลื่อมล้ำถูกมองว่าเป็นต้นเหตุของความขัดแย้งและการแบ่งขั้วทางการเมืองในสังคมไทยในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 รวมถึงยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ยอมรับว่าความเหลื่อมล้ำทางสังคมเป็นปัญหาสำคัญที่ต้องแก้ไข ในยุทธศาสตร์การสร้างความเป็นธรรมและลดความเหลื่อมล้ำในสังคม แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ให้ความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำด้านรายได้ แก้ไขปัญหาความยากจน เพิ่มโอกาสการเข้าถึงบริการพื้นฐานทางสังคมของภาครัฐ ส่วนแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ ประเด็น ความเสมอภาคและหลักประกันทางสังคม โดยมุ่งเน้นการสร้างหลักประกันและสวัสดิการทางสังคม และการช่วยเหลือกลุ่มผู้เปราะบางเฉพาะกลุ่ม

ความเหลื่อมล้ำมีอยู่หลายมิติ ในเว็บความเหลื่อมล้ำฉบับพกพา สฤณี อาชวานันทกุล แบ่งความเหลื่อมล้ำไว้กว้างๆ 3 มิติ คือ ความเหลื่อมล้ำด้านเศรษฐกิจ ความเหลื่อมล้ำด้านทรัพยากร และความเหลื่อมล้ำด้านสิทธิและโอกาส (Archawanantakul, 2017) ในขณะที่รายงานสังคมศาสตร์โลก (World Social Science Report 2016) แบ่งความเหลื่อมล้ำไว้ถึง 7 มิติ คือ ความเหลื่อมล้ำด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม พื้นที่และความรู้ หากพิจารณาจากแนวนโยบายการลดความเหลื่อมล้ำของรัฐบาล จะเห็นได้ว่า เน้นการลดความเหลื่อมล้ำด้านเศรษฐกิจ และความเหลื่อมล้ำด้านสิทธิและโอกาสเป็นหลัก ในขณะที่ความเหลื่อมล้ำด้านสังคม อาจจะไม่ได้รับความสำคัญมากนัก (ISSC & UNESCO, 2016)

ความเหลื่อมล้ำทางสังคมหมายถึงความแตกต่างระหว่างสถานะทางสังคมของกลุ่มประชากรที่ต่างหากัน เช่น ชนชั้น วรณะ กลุ่มอายุ มีนัยถึงความไม่สมดุลเชิงระบบที่ฝังรากอยู่ในการทำหน้าที่ของสถาบันทางสังคม เช่น การศึกษา สุขภาพ กระบวนการยุติธรรม และการคุ้มครองทางสังคม ความแตกต่างในด้านบทบาท การทำหน้าที่ การตัดสินใจ สิทธิและลักษณะเฉพาะเหล่านี้มีผลต่อระดับและคุณภาพการเข้าถึงบริการและการคุ้มครองทางสังคมสำหรับคนกลุ่มต่างๆ รวมถึงโอกาสในชีวิตและศักยภาพในการบรรลุเป้าหมายในการพัฒนาด้วย (Caillods & Denis, 2016) ตามนัยนี้ การจะทำความเข้าใจ

เพื่อลดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจความแตกต่างระหว่างกลุ่มคนกลุ่มต่างๆ ทั้งนี้ เจเรมี ซิबरูก ผู้เขียนหนังสือ “คู่มือเข้าใจชนชั้น วรณะ ความเหลื่อมล้ำ” ได้แสดงให้เห็นความเชื่อมโยงระหว่างคำว่า “ความเหลื่อมล้ำ” กับ “ชนชั้น” ไว้ว่าความเหลื่อมล้ำมีลักษณะเป็นนามธรรม “เมื่อกล่าวถึง ‘ความเหลื่อมล้ำ’ เราจะไม่เห็นการปรากฏตัวของสามัญชนคนธรรมดาแต่พวกเขากลับปรากฏตัวให้เห็นชัดเมื่อกล่าวถึง ‘ชนชั้น’” (Seabrook, 2011: 20)

บทความชิ้นนี้นำเสนอการอธิบายและทำความเข้าใจความแตกต่างระหว่างชนชั้นในสังคม ซึ่งจะทำให้เข้าใจสถานะความเหลื่อมล้ำในสังคมได้อย่างชัดเจน และสามารถพัฒนาแนวทางการลดความเหลื่อมล้ำได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำผ่านการอธิบายโครงสร้างชนชั้นของสังคมไทยในยุคปัจจุบัน และเพื่อทำความเข้าใจความเหลื่อมล้ำทางด้านโอกาสในชีวิตของคนไทยในแต่ละชนชั้น

วิธีการศึกษา

งานวิจัยชิ้นนี้ผ่านการรับรองจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี รหัสข้อเสนองานวิจัย UBU-REC-59/2562 งานวิจัยเกิดจากคำถามวิจัยหลักคือโครงสร้างชนชั้นในสังคมไทยเป็นอย่างไร ตัวตนและแบบแผนพฤติกรรมของคนในแต่ละชนชั้นเป็นอย่างไร ความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสของคนในแต่ละชนชั้นเป็นอย่างไร ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์ มีผู้ให้ข้อมูลหลักรวมทั้งสิ้น 72 คน กระจายตามอาชีพ ภูมิภาคและจังหวัดที่อยู่อาศัย ช่วงอายุ และระดับฐานะทางเศรษฐกิจ ดังตารางที่ 1

Table 1 กรณีสืบศึกษาของงานวิจัยกระจายตามอาชีพและภูมิภาค

Gen ภาค	Baby Boomer (2489-2507) 57-75 ปีขึ้นไป	Gen X (2508-2522) 42-56 ปี	Gen Y (2523-2540) 24-41 ปี	Gen Z (2541-2552) 12-23 ปี
เหนือ (5 คน)	เกษตรกร/ผู้ใหญ่บ้าน (สวนส้ม) (57)	- รองประธานหอการค้า / ธุรกิจท่องเที่ยว (42) - อาจารย์มหาวิทยาลัย (44) - คนไร่บ้าน (เก็บขยะขาย) (53)	- ธุรกิจส่วนตัว (อดีตวิศวกร) (30)	
ใต้ (11 คน)	- นายกองจ. (70) - เจ้าของร้านอาหาร (60) - รับเหมาก่อสร้าง (59) - ขายของชำในหมู่บ้าน (60) - ขายโรตี่ (58) - นักเคลื่อนไหว (64)	- สส. (อดีตแพทย์) (56) - พนักงานเทศบาล (42) - รับจ้างทั่วไป (45)	- ลูกจ้างโรงงานปาล์ม (33) - ลูกจ้างร้านอาหาร (30)	
ตะวันออก เฉียงเหนือ (10 คน)	- ประธานบริษัทธุรกิจ น้ำแข็ง (60) - เกษตรกร/ขายไก่ข้าม แดน (60) - เจ้าของร้านขายของชำ ขนาดเล็กในชุมชน (59) - ขายหมูบั้ง (66)	- หมอ (50) - มีรถให้เช่า (รถตู้/รถปัส) (45) - ครูโรงเรียนประถม (48) - ผู้ใหญ่บ้าน (55) - Freelance (45)	- เจ้าของโรงสี (29)	
กลาง (27 คน)	- พลโท (63) - นายตำรวจสัญญาบัตร (65) - ซืรถขายไอติมวอลล์ (70) - ขาวนา (63) - ชาเล้ง (79)	- แม่บ้าน (42) - ทหารบกชั้นประทวน (55) - แม่ค้า (46) - ผู้อำนวยการโรงเรียน ประถม (44)	- ทันตแพทย์ (35) - กัปตันเครื่องบิน (39) - ทหารเรือสัญญาบัตร (39) - ทหารอากาศสัญญาบัตร (39) - อาจารย์มหาวิทยาลัย (27) - นายตำรวจชั้นประทวน 26) - ทหารอากาศประทวน (37) - คุณครูอนุบาล (27) - คุณครูประถม (33) - สาวโรงงาน/คนละคร ท้องถิ่น (39) - เกษตรกรไร่ข้าวโพด/ทำ นา/ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (38)	- แอดมินเพจขายของ ออนไลน์ (23) - แม่ค้าขายของออนไลน์ (23) - VJ Kitty Live (22) - Grab Driver (21) - Lineman (21) - นักศึกษา/สอนว่ายน้ำ (22) - PR ร้านเหล้า (20)
ตะวันออก (6 คน)	- เศรษฐีที่ดิน (78) - เจ้าของสวนทุเรียนและ ตลาด (60) - หัวหน้าคนงานก่อสร้าง (65) - เจ้าของธุรกิจข้ามแดน (อดีตกำนัน) (65)	- ช่างทำพลอย (53)	- เจ้าของเรือประมง (31)	

Gen ภาค	Baby Boomer (2489-2507) 57-75 ปีขึ้นไป	Gen X (2508-2522) 42-56 ปี	Gen Y (2523-2540) 24-41 ปี	Gen Z (2541-2552) 12-23 ปี
กรุงเทพและ ปริมณฑล (13 คน)	-ผู้พิพากษาคณะที่ 1 (57)	-ผู้พิพากษาคณะที่ 2 (47) -ผู้บริหารภาคเอกชน (ราชณี กุล) (48) -หัวหน้าวินมอเตอร์ไซด์ (49) -นายทหารระดับสูง (52) -ช่างทำผม (42) -Street Vendor (49)	- รปภ. (37) - อดีตเด็กบ้านน้ำโพไซ- ตอน (37) - อดีตทอมอนวดสนามหลวง (39) - ศิลปิน (27) - มอเตอร์ไซด์รับจ้าง (38) - นักร้อง นักดนตรี ห้องอาหาร (32)	

ที่มา: Srisupan, Boonwanno, & Jumnianpol (2021: 12-14)

บทความวิจัยนี้ใช้งานของ Bourdieu (1984; 1985) และงานของ Jodhka, Rehbein, & Souza (2018) เป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผลการศึกษา

ประการที่หนึ่ง ลักษณะโครงสร้างชนชั้นในสังคมไทย

งานวิจัยชิ้นนี้วิเคราะห์โครงสร้างชนชั้นของสังคมไทยร่วมสมัยผ่านปัจจัยด้านอาชีพที่กลุ่มผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนดำรงตำแหน่งและสถานภาพอยู่ ประกอบกับทุน (ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม) ที่พวกเขามี สะสมและส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่น และเชื่อมโยงเข้ากับช่วงรุ่นที่พวกเขาเกิดและเติบโตเพื่อวิเคราะห์โอกาสในชีวิตที่เคยได้รับหรือยังคงได้รับจากนโยบายต่างๆของรัฐบาลแต่ละยุคแต่สมัย ซึ่งจากการเก็บรวบรวมข้อมูลสรุปได้ว่า โครงสร้างชนชั้นในสังคมไทยร่วมสมัยมีลักษณะดังนี้ หนึ่ง โครงสร้างชนชั้นในสังคมไทยร่วมสมัยมีความเป็นพลวัต ทั้งนี้เป็นผลมาจากกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไปทำให้บริบททางสังคมทั้งในประเทศไทยและบริบทสังคมโลกเปลี่ยนแปลงไป นโยบายของรัฐบาลในแต่ละยุคมีส่วนสำคัญอย่างมากในการส่งเสริมและสนับสนุนโอกาสในชีวิตของคน และเหตุการณ์ทางสังคม (social circumstances) ที่แวดล้อมย่อมกระทบกับโอกาสในชีวิตของคนในสังคม และมีผลเปลี่ยนแปลงโครงสร้างชนชั้นในสังคม ตัวอย่างที่เห็นชัดเจนที่สุดในปัจจุบันคือ การแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 ในประเทศไทยและทั่วโลก สอง โครงสร้างชนชั้นของสังคมไทยมิได้วิวัฒนาการอย่างเป็นเส้นตรงและต่อเนื่อง โครงสร้างชนชั้นในสังคมไทยได้ถูกเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่โดยการอภิวัฒน์สยามในพุทธศักราช 2475 และถูกยังปรับเปลี่ยนโดยการรัฐประหารนับตั้งแต่พุทธศักราช 2476 ถึง 2557 ถึง 13

ครั้ง การอภิวัฒน์สยามและการรัฐประหารทุกครั้งมิได้บ่งบอกแค่ความไม่ต่อเนื่องในการบริหารประเทศของรัฐบาลใดรัฐบาลหนึ่งเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นถึงการต่อสู้และการแย่งชิงอำนาจไปมาระหว่างกลุ่ม/ตัวแทนของสถาบันทางสังคมต่างๆ สาม โครงสร้างชนชั้นของสังคมไทยประกอบด้วยโครงสร้างชนชั้นย่อยๆ นั่นคือ อาชีพต่างๆ ที่สะท้อนถึงตำแหน่ง (positions) ของคนภายใต้โครงสร้างสังคม ซึ่งอาชีพแต่ละอาชีพมีโครงสร้างที่เหลื่อมล้ำในระดับที่แตกต่างกัน และอาชีพแต่ละอาชีพมีโครงสร้างที่เปิดโอกาสให้เกิดการเลื่อนชั้นแตกต่างกัน

ชนชั้นภายใต้โครงสร้างสังคมไทยร่วมสมัยสามารถจำแนกอย่างกว้างๆ ออกมาได้ 5 ชนชั้น ได้แก่ ชนชั้นชายขอบ (Marginalized) คือกลุ่มชนชั้นที่ไม่มีทุนหรือทุนติดลบ ชนชั้นต่อสู้ดิ้นรน (Struggler) เป็นชนชั้นที่มีทุนน้อย หากไม่ดิ้นรนก็ไม่สามารถมีชีวิตรอดอยู่ได้ ชนชั้นกลาง (Middle class) เป็นชนชั้นที่สะสมทุนได้ระดับหนึ่ง ถือเป็นกลุ่มที่มีขอบเขตกว้างมาก เป็นชนชั้นที่มีพลังในการเปลี่ยนแปลงสังคม ทั้งทางบวกและลบ ชนชั้นมั่นคง (Stability) เป็นชนชั้นที่มีการสะสมทุนในระดับสูง และสุดท้ายชนชั้นมั่นคงอย่างยั่งยืน (Stability+) ซึ่งไม่เพียงแต่มีการสะสมทุนในระดับสูงเท่านั้น แต่ยังเป็นกลุ่มที่สามารถส่งต่อทุนและมีอิทธิพลกับคนอื่นๆ ได้ด้วย การจำแนกชนชั้นข้างต้นเป็นการวิเคราะห์จากทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม ทุนทางสัญลักษณ์ที่ตำแหน่งต่างๆ ของคนในสังคมบนพื้นที่ทางสังคม (social space) นั้นมีไม่เท่ากัน

ภายใต้โครงสร้างสังคมไทยที่ประกอบด้วยผู้คนที่มีความแตกต่างกันในทุนและในโอกาสของชีวิตนี้มีวิถีคิดต่อเรื่องการเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาทของตัวเองแตกต่างกันไป ปัจจัยที่สำคัญที่สุดคือ ตำแหน่ง (positions) ที่เป็นอยู่ ณ ขณะนั้นว่าเป็นตำแหน่งที่สามารถเข้าถึงทุน สะสมทุน ส่งผ่านทุน ขยายโอกาสในชีวิต หรือรักษาผลประโยชน์ให้คงอยู่อย่างมั่นคงไว้ได้ต่อไปหรือไม่ หากตำแหน่งที่ดำรงอยู่ในปัจจุบันนั้นสร้างโอกาสและผลประโยชน์ให้กับชีวิตแล้ว ผู้ดำรงตำแหน่งนั้นก็ย่อมหาวิธีการที่จะธำรงสถานภาพเหล่านั้นเอาไว้ ในขณะที่หากตำแหน่งภายในภายใต้โครงสร้างสังคมนั้นไม่มั่นคง ขัดสนในทุนและโอกาส ผู้ดำรงตำแหน่งนั้นก็ย่อมแสวงหาการเปลี่ยนแปลงเพื่อสิ่งที่ดีกว่า

จากข้อมูลพบว่า กลุ่มกรณีศึกษาส่วนใหญ่ “ตระหนักถึงการมีอยู่ของชนชั้น” และความไม่เท่าเทียมกันในสังคม ผ่านปรากฏการณ์และเงื่อนไขต่างๆ ทางสังคม ซึ่งเขามีโอกาสเข้าถึงต่างจากกลุ่มอื่นๆ โดยเฉพาะเงื่อนไขของ “สิทธิพิเศษ” (special/privilege) ที่พวกเขาเข้าถึงได้แตกต่างกันผ่านทุนทางเศรษฐกิจ ตำแหน่งหน้าที่การงาน และทุนทางสังคม

ประการที่สอง ตัวตน แบบแผนพฤติกรรมของแต่ละชนชั้น

ลักษณะบุคลิกตัวตน (Character) และการใช้ชีวิตของคนในแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับพื้นฐานทางสังคมในอดีตและความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรผ่านทุนที่ตนเองมีอยู่ ทั้งทุนการเงิน ทุนทรัพยากรธรรมชาติ ทุนทางสังคมและทุนวัฒนธรรมตามบริบทของแต่ละบุคคล การอธิบายตัวตนหรือการนำเสนอตัวตนของแต่ละกลุ่มต่างให้คำอธิบายที่แตกต่างกันไป โดยการแสดงระดับฐานะหรือความเป็นชนชั้นถูกนำเสนอผ่านทุนทางสัญลักษณ์ที่แต่ละคนมีระดับความสามารถทางการเงินในการได้มาต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นบ้าน รถ เครื่องมือสื่อสาร หรือแม้กระทั่งเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย โดยเราไม่สามารถบอกได้ว่ามีการดูแลดูแลหรือจัดแบ่งอย่างชัดเจน หรือสัญลักษณ์ที่ต่างกันจะได้รับการปฏิบัติจากกลุ่มคนที่ไม่เท่าเทียม แต่การจัดแบ่งซ่อนอยู่ภายใต้มโนสำนึกและนำไปสู่การปฏิบัติของแต่ละคนด้วย ในที่นี้ ผู้วิจัยมองว่าเป็น “สำนึกที่ซ่อนอยู่” (hidden consciousness) ที่นำไปสู่แบบแผนพฤติกรรมของแต่ละชนชั้นด้วย เช่น ถ้าแต่งตัวไม่ดีก็จะได้ไม่ได้เข้าไปในที่ที่หรูหรา เป็นต้น

ทั้งนี้ ระดับการศึกษาซึ่งในที่นี้ถือเป็นทุนวัฒนธรรมรวมถึงประสบการณ์ชีวิตที่เป็นแรงผลักดันให้ประสบผลสำเร็จมีส่วนทำให้แต่ละชนชั้นมีความปรารถนาในการเป็นเจ้าของทรัพยากรที่แตกต่างกัน โดยในแต่ละชนชั้นต่างฝืนถึงการศึกษาที่สูงขึ้น แต่ก็ได้มีโอกาสทางการศึกษาที่ต่างกัน ซึ่งฐานะและการศึกษานำไปสู่โอกาสในการประกอบอาชีพที่ต่างกัน และการศึกษายังเชื่อมโยงกับแบบแผนการใช้ชีวิตที่ต่างกันอีกด้วย

ชนชั้นชายขอบ (Marginalized) จะนิยามตัวตนว่าเป็น “คนจน” ซึ่งมีโอกาสในการได้รับค่าจ้างหรือเงินค่าตอบแทนอื่นที่น้อยเมื่อเทียบกับปริมาณงาน คนกลุ่มนี้มักมองไม่เห็นโอกาสในการดำเนินชีวิต แสวงหารายได้ในทางการหาเลี้ยงชีพสำหรับแต่ละวันเท่านั้น ทั้งนี้ ระดับการศึกษาที่จบเพียงชั้นประถมศึกษา ทำให้โอกาสในการทำงานไม่มากนัก อาชีพที่คนกลุ่มนี้จะประกอบอาชีพ เช่น แรงงานรับจ้างทั่วไป ค่าของเก่า อาชีพสีเทา ซึ่งมีโอกาสโดนคุก และมักจะไม่ได้ตอบเมื่อโดนเหยียดหยาม ทั้งในลักษณะของการจ้านน ปลอ่ยกวาง และทนเก็บไว้ใจ สัญลักษณ์ทั่วไปที่แสดงออกผ่านความเป็นตัวตนของคนกลุ่มนี้ ได้แก่ บ้านที่ไม่มั่นคงแข็งแรง หรือการได้รับความช่วยเหลือผ่าน “ศูนย์คนไร้บ้าน” อาชีพและวัฒนธรรมบริโภคที่เสี่ยงและไม่ถูกสุขลักษณะ เสื้อผ้าที่เก่าๆ ดูไม่มีราคา การไม่มีของที่มีค่าใช้ของที่ไม่มีมีหรือไม่มีราคาสูง เป็นต้น ตัวอย่าง รปภ. ที่รู้สึกขัดใจเมื่อต้องเข้าร้านกาแฟติดแอร์ที่อยู่บริเวณใกล้บ้านของตนเอง เขาให้เหตุผลว่า “ผมไม่เคยเข้าร้านนี้เลย”

อย่างไรก็ดี กลุ่มชายขอบจะสามารถสร้างพลังความเข้มแข็งได้ต่อเมื่อมีการรวมกลุ่มทางสังคมซึ่งเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของคนเหล่านี้ ตัวอย่างเจ้าของร้านขายของชำในชุมชนเล็กๆ แห่งหนึ่งในตัวจังหวัดในภาคอีสาน (ในที่นี้เลื่อนระดับจากการอยู่ในกลุ่มชายขอบเป็นกลุ่มเปราะบาง) ฐานชีวิตของเธออยู่ในกลุ่มคนจนระดับล่างสุด จบการศึกษาเพียงชั้น ป.6 ต้องออกจากบ้านมาทำงานรับจ้างในเมือง และแต่งงานกับคนที่มีฐานะในระดับเดียวกัน การที่เธอและสามีไม่มีเงินมากนักทำให้ต้องหาทำเลสร้างบ้านในที่ดินราคาถูกทำเลไม่ดี และถูกน้ำท่วมอยู่ประจำ เธอมองว่าการเป็นคนจนทำให้ไม่มีโอกาสในการมีที่ดินเป็นของตนเอง เมื่อตนเองไม่ได้รู้จัก NGO ที่ทำงานด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย ตนเองก็ได้พัฒนาทักษะการพูดในที่สาธารณะและเป็นแกนนำในการทำงานขับเคลื่อนเพื่อความมั่นคงของชาวชุมชน อย่างไรก็ตาม แม่น้ำชี้ว่า การทำงานเคลื่อนไหวก็ไม่ได้ทำให้ตนเองรวยขึ้น ดีไม่ดีควักเงินตัวเองจ่าย การมีชีวิตที่ดีขึ้นเกิดจากน้ำพักน้ำแรงที่ยันเก็บออม หรือแม้กระทั่งคนไร้บ้าน (เก็บขยะ) ที่มีความมั่นใจที่จะเรียกร้องสิทธิของตนเองและเครือข่ายมากขึ้น เมื่อมาอยู่ในกลุ่มคนไร้บ้านด้วยกันและได้รับการเสริมศักยภาพในด้านต่างๆ

ชนชั้นต่อสู้ดิ้นรน (Struggler) การนิยามตัวตนของคนกลุ่มนี้ กรณิศศึกษาส่วนใหญ่ มักตอบว่า “จนแต่ก็ไม่ลำบาก” “จนแต่มีคนอื่นที่จนกว่าเยอะ” เป็นต้น คนกลุ่มนี้สัญลักษณ์ต่างๆ ที่ชี้ระดับฐานะ เช่น บ้านที่มั่นคงแข็งแรง มอเตอร์ไซด์หรือรถยนต์ราคาไม่แพงมากโดยการซื้อยานพาหนะนั้นเพื่อใช้ประโยชน์ในการประกอบอาชีพเป็นหลัก เช่น กลุ่มเกษตรกร นอกจากนี้ หากพิจารณาอาชีพที่อยู่ในกลุ่มนี้จะพบว่าเป็นกลุ่มอาชีพอิสระและผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งมีอาชีพหลักเป็นเกษตรกร และมีเงินเดือนจากตำแหน่งผู้ใหญ่บ้านจำนวนไม่มากนักและไม่มีสวัสดิการหลังเกษียณอายุ ในขณะที่ต้องทำงานทุกอย่างเกี่ยวกับการดูแลลูกบ้าน ดังนั้น กลุ่มนี้จึงพยายามสร้างความมั่นคงให้ตนเอง มักแสวงหาช่องทางในการยกระดับคุณภาพชีวิตจากการประกอบอาชีพ การตัดสินใจลงทุนในขณะที่มีฐานะที่ไม่มั่นคงอาจจะเสี่ยงต่อความล้มเหลวหรือประสบภาวะขาดทุนหรือเป็นหนี้สินได้ง่าย ในกลุ่มนี้จะยังไม่มี ความมั่นคงในการประกอบอาชีพ โดยเฉพาะอาชีพค้าขายหรือเกษตรกรที่ขึ้นกับสภาพเศรษฐกิจ พบว่าการลงทุนในที่อยู่อาศัยหรือสิ่งอำนวยความสะดวกมักเป็นการซื้อเงินสด เพราะเข้าถึงสินเชื่อได้ยาก หรือมักจะประสบปัญหาจำยอมในการซื้อที่อยู่อาศัย ที่จะพออยู่ได้ โดยการมีบ้านเป็นของตนเองเป็นความจำเป็นอันดับแรก

ตัวอย่าง นักพัฒนาอิสระที่ทำงานในชุมชน เธอเรียนจบปริญญาตรีจากสถาบันที่มีชื่อเสียงแต่ตัดสินใจมาทำงานในชุมชนซึ่งเป็นงานอิสระที่เธอรัก แต่เธอมองว่าเธออยู่ได้ และ

ไม่ได้เป็นคนที่ยากจน เมื่อเทียบกับอีกหลายคน เมื่อเธอมีเงิน สิ่งที่เราทำคือสร้างบ้านให้กับมารดา และแสวงหาที่ดินเพื่อปลูกพืชอินทรีย์ตามที่เธอต้องการ โดยรถที่เธอมีคือรถกระบะเก่าๆ เพียงหนึ่งคันที่พอจะพาพี่น้องชาวบ้านเดินทางไปทำกิจกรรมต่างๆ ได้ โดยเธอไม่ได้พยายามหาเงินที่มากกว่าเดิมมากนัก สิ่งที่เราทำจึงเน้นที่ความสุขมากกว่า อย่างไรก็ตาม การที่มีรายได้ไม่มั่นคงก็ทำให้ในบางครั้งแทบจะไม่มีเงินติดกระเป๋าเลย โดยเธอสามารถเอาตัวรอดได้จากทุนทางสังคมที่ตนเองมีอยู่

ชนชั้นกลาง (Middle class) คนกลุ่มนี้มักจะนิยามฐานะของตนเองในระดับปานกลาง “ไม่จนแต่ก็ไม่รวย” “ยังคงต้องขยันทำงานอยู่” แม้ว่าในบางคนจะมีฐานะทางเศรษฐกิจดี แต่บางคนก็มีทรัพย์สินและหนี้สินในระดับที่พอๆ กัน ในกลุ่มนี้หากเป็นคนรุ่นใหม่จะรักอิสระ ไม่เน้นอาชีพในสายราชการ แต่เน้นอาชีพที่หาเงินได้และเงินจะเป็นตัวช่วยสร้างความมั่นใจในการดำรงชีพรวมถึง การันตีสวัสดิการต่างๆ ในชีวิต โดยจะแสวงหากิจกรรมผ่อนคลายยามว่างเมื่อมีโอกาส แต่หากเป็นคนวัยกลางคนขึ้นไป ก็มีความต้องการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิตและครอบครัวให้มากขึ้น รวมถึงมีการวางแผนวางรากฐานการดำเนินชีวิตให้กับคนในครอบครัว ในกลุ่มนี้ ที่อยู่อาศัยนอกจากมีความมั่นคงแข็งแรงแล้วยังมีความเป็นสมัยใหม่หรือมีสไตล์ หรือมีการพัฒนาบ้านให้มีสไตล์มากขึ้น โดยสามารถใช้ชีวิตของเครื่องใช้ที่ราคาแพง ซึ่งอาจจะซื้อมาในราคาสดหรือผ่อน

ชนชั้นมั่นคง (Stability) ในกลุ่มนี้เป็นกลุ่มคนที่มีความฐานะทางเศรษฐกิจสูง มีเงินเก็บที่มากพอสำหรับการดำเนินชีวิตตามความต้องการ ภายใต้เงื่อนไขของอาชีพที่แตกต่างกันไป โดยหากเป็นกลุ่มผู้สูงอายุมักจะมองว่าการสร้างความมั่นคงเป็นสิ่งที่ทำเพื่อลูกหลานและเตรียมตัวเกษียณตนเองจากงานที่ทำในปัจจุบัน กลุ่มนี้จะใช้ชีวิตของเครื่องใช้ที่มียี่ห้อราคาแพง มีเวลามากพอที่จะทำงานอดิเรก ให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพ เช่น ออกกำลังกายเป็นประจำ มักมีการใช้เงินหรือฐานะหน้าที่การงานเป็นใบเบิกทางในการทำกิจกรรมต่างๆ แม้ว่าจะเป็นกิจกรรมที่ถูกกฎหมายอยู่แล้วแต่ต้องการความรวดเร็ว คนกลุ่มนี้มักจะมี “สิทธิพิเศษ” (privilege) ซึ่งเกิดขึ้นได้จากทุนทางเศรษฐกิจที่ตนเองมี หรือทุนทางสังคมที่กลุ่มในระดับเดียวกันสามารถหาให้ได้

ชนชั้นมั่นคงอย่างยั่งยืน (Stability+) ลักษณะสำคัญคือ มีความภาคภูมิใจในเกียรติยศชื่อเสียง และมักจะใช้ฐานอำนาจในฐานะที่เป็นทุนสัญลักษณ์ควบคุมคนที่ฐานะต่ำกว่า โดยในกลุ่มนักธุรกิจต่างเชื่อมั่นในแนวทางการทำกิจการแบบเสรี และเห็นว่า “ความขยันและการบริหารการเงินที่ดีจะนำไปสู่ชีวิตที่มั่นคง” มักระบุว่าการที่ตนเองมี

ฐานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น เป็นผลจากตนเอง และมีแนวโน้มมองเห็นความไม่ยั่งยืนจากกลุ่มคนระดับล่างกว่า โดยมีทุนสัญลักษณ์ในลักษณะเดียวกันกับกลุ่มก่อนหน้านี้เพราะฉะนั้น คนกลุ่มนี้มักจะใช้ “สิทธิพิเศษ” (privilege) ซึ่งเกิดขึ้นได้จากทุนทางสัญลักษณ์ที่เกิดขึ้นจากเกียรติยศชื่อเสียง

ประการที่สาม ความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสของแต่ละชนชั้น

การศึกษาชนชั้นในสังคมไทยร่วมสมัย ได้ขยายภาพความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงและครอบครองทุนแต่ละประเภทของแต่ละชนชั้น โดยชนชั้นขายขอบเป็นชนชั้นที่ไม่มีและเข้าไม่ถึงทุนสักประเภท ทุนเศรษฐกิจติดลบ ทุนสังคมจำกัด ซึ่งคงไม่ต้องเอ่ยถึงทุนสัญลักษณ์ ที่นอกจากไม่มีแล้วยังมีโอกาสถูกตีตราจากคนกลุ่มอื่นๆ ในขณะที่ชนชั้นต่อสู้ดิ้นรน แม้จะมีโอกาสที่เหนือกว่าคนขายขอบ แต่ทรัพยากรที่ตนเองครอบครองอยู่และการเข้าถึงทรัพยากรก็มีอยู่อย่างจำกัด ในทางกลับกันชนชั้นที่มีความมั่นคงมากกว่าไม่ว่าจะเป็นชนชั้นกลาง ชนชั้นมั่นคง และชนชั้นมั่นคงอย่างยั่งยืนสามารถเข้าถึงและครอบครองทรัพยากรได้ในขอบเขตที่กว้างขวางมากกว่า ความได้เปรียบในการเข้าถึงทรัพยากรเหล่านี้ถือเป็นพื้นฐานสำคัญของความเหลื่อมล้ำในด้านโอกาสในการได้รับผลประโยชน์ในอนาคต สำหรับกรณีศึกษาที่เป็นชนชั้นขายขอบและชนชั้นต่อสู้ดิ้นรน ความยากลำบากในการดำรงชีวิตเป็นขีดจำกัดสำคัญที่ทำให้พวกเขาไม่ฝันถึงชีวิตที่ดีกว่านี้ เมื่อปราศจากฝัน กรณศึกษาหลายราย จึงยังคงติดอยู่ในกับดักของชนชั้นเดิมและไม่อาจขยับชนชั้นของตนเองขึ้นมาได้ นอกจากนี้ ความเหลื่อมล้ำในการครอบครองและเข้าถึงทุน (ทรัพยากร) ยังส่งผลต่อความทุกข์ยากที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน และการเผชิญปัญหาการการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ด้วย ในขณะที่กรณีศึกษาที่อยู่ในชนชั้นกลางขึ้นไป แม้จะได้รับผลกระทบจากผลกระทบทางเศรษฐกิจและการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 แต่ก็มีความยืดหยุ่นมากกว่ากลุ่มคนระดับล่างอย่างชนชั้นต่อสู้ดิ้นรนและชนชั้นขายขอบ ดังนั้น สำหรับคนสองชนชั้นด้านล่าง โครงการสวัสดิการสังคมประเภทบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ โครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า และเงินช่วยเหลือจากรัฐบาลในสถานการณ์โควิด-19 ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้พวกเขาสามารถใช้ชีวิตอยู่ได้ในสถานการณ์ที่ยากลำบาก

กลุ่มคนในแต่ละชนชั้น ในแต่ละชนชั้นมีต้นทุนที่ต้องจ่ายเพื่อรักษาสถานะหรือเลื่อนชนชั้นของตนเอง ต้นทุนดังกล่าว อาจปรากฏในรูปแบบการต้องเคารพในขนบธรรมเนียมของแต่ละชนชั้น รวมไปถึงการใช้ทุนทางเศรษฐกิจเพื่อรักษาสถานะของตนเอง และการอยู่ในภาวะต่างตอบแทนในเครือข่ายอุปถัมภ์สมัยใหม่ด้วย

ประการที่สี่การเลื่อนชนชั้นข้ามรุ่นในสังคมไทย

ชนชั้นแต่ละชนชั้นมีแนวโน้มผลิตซ้ำชนชั้นของตนเอง ผ่านการบริหารจัดการและสั่งสมทุนทุกประเภท ไม่ว่าจะเป็นทุนทางเศรษฐกิจ ทุนสังคมและทุนวัฒนธรรม ภายใต้ระบบเศรษฐกิจสังคมยุคปัจจุบันการครอบครองและเข้าถึงทรัพยากรที่มากกว่า ถือเป็นต้นทุนที่สำคัญในการเข้าถึงโอกาสอื่นๆ รวมไปถึงโอกาสในการรักษาสถานะหรือเลื่อนชนชั้น อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาประวัติชีวิตของกรณีศึกษาทั้งหมด พบว่ามีกรณีศึกษาจำนวน 35 รายที่มีการเลื่อนชนชั้นจากรุ่นพ่อแม่ของตนเอง แสดงให้เห็นว่า แม้ว่าสังคมไทยจะมีเส้นแบ่งชนชั้นอยู่ แต่ก็มิได้แข็งตัวจนทำให้ผู้คนไม่สามารถเลื่อนสถานะทางสังคมได้ จากการวิเคราะห์พบว่ามีปัจจัยบางประการที่ก่อให้เกิดการเลื่อนชนชั้น ดังนี้

1. **โอกาสในสะสมทุนทางเศรษฐกิจ** กรณีศึกษาที่มีโอกาสมากกว่าในการสะสมทุนทางเศรษฐกิจมีโอกาสในการเลื่อนชนชั้นได้มากกว่า แต่การสะสมทุนทางเศรษฐกิจจะเกิดขึ้นไม่ได้หากปราศจากเครือข่ายทางสังคมที่กว้างขวาง การเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสที่เปิดกว้างทางเศรษฐกิจ อย่างไรก็ตาม ในกรณีศึกษาหลายราย แม้จะยับยั้งสถานะทางเศรษฐกิจของตนเองจากรุ่นพ่อแม่ แต่วิกฤติเศรษฐกิจอันเนื่องจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 กลายเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เขาเหล่านั้นตกอยู่ในสถานะที่ไม่มั่นคงในระยะเวลานาน

2. **ความสามารถเฉพาะตัว** กรณีศึกษาที่ทักษะหรือความสามารถที่เป็นที่ต้องการของตลาด (ขายได้) ก็มีโอกาที่จะสะสมทุนและสามารถเลื่อนฐานะของตนเองเข้าสู่ชนชั้นที่สูงกว่าได้มากกว่า

3. **โอกาสทางการศึกษา** กรณีศึกษาหลายรายที่มีโอกาสเข้าสู่การศึกษาระดับสูง ก็มีโอกาที่จะประกอบอาชีพและสะสมทุนเพื่อเลื่อนชนชั้นของตนเองได้ ในกรณีนี้ พบว่า แม้แต่กรณีศึกษาที่เคยอยู่ชนชั้นต่ำสุดนั้น ก็สามารถขยับขึ้นมาเป็นชนชั้นที่มั่นคงได้มากขึ้น เมื่อได้รับโอกาสจาก “ทุนการศึกษา” กรณีศึกษาที่อยู่ใน Gen X (Generation X) ได้รับโอกาสจากทุนการศึกษาแบบให้เปล่า และทุนที่มีข้อผูกพัน (เช่น ครุทายาท ทุนหนึ่งอำเภอหนึ่งทุนการศึกษา) ที่โอกาสมีจำกัดสำหรับคนที่มีศักยภาพมากกว่าเป็นหลัก สำหรับ Gen Y (Generation Y) โอกาสนี้มีมากขึ้น ผ่านทุนที่ผูกพันกับการประกอบอาชีพในอนาคต เช่น กองทุนเงินกู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) และกองทุนเงินกู้ยืมเพื่อการศึกษาที่ผูกกับรายได้ในอนาคต (กรอ.) เป็นต้น

4. **โอกาสในการประกอบอาชีพ** ในสังคมไทย มีอาชีพหลายอาชีพได้รับการยอมรับมีสถานะทางสังคมสูงมาก เช่น แพทย์ ผู้พิพากษา ทหารระดับสูง ครู อาจารย์ มหาวิทยาลัย เป็นกลุ่มอาชีพที่มีข้อได้เปรียบในด้านทุนเชิงสัญลักษณ์ ดังนั้น ปัจจัยสำคัญที่ทำให้กรณีศึกษาสามารถเลื่อนชนชั้นได้มาจากความสามารถเฉพาะตัว และเครือข่ายทางสังคมเป็นสำคัญ

ประการที่ห้า ชีตจำกัดและเส้นแบ่งแต่ละชนชั้น

ในสังคมไทยร่วมสมัย เราสามารถเห็นเส้นแบ่งชนชั้นได้จากสัญลักษณ์ แบบแผนพฤติกรรมการบริโภค แบบแผนพฤติกรรม (ฮาบิทัส - habitus) ของผู้คน การเลือกปฏิบัติต่อผู้คนอื่นเนื่องจากภาพลักษณ์ที่แตกต่างกัน แสดงให้เห็นการมีอยู่ของเส้นแบ่งชนชั้นในสังคมไทย แต่จากหลักฐานการเลื่อนชนชั้นของกรณีศึกษาแสดงให้เห็นว่าเส้นแบ่งชนชั้นของสังคมไทยมิได้ตายตัว ยังเปิดโอกาสให้ผู้คนสามารถเลื่อนชนชั้นได้อยู่ แต่คนในแต่ละชนชั้นก็มีขีดจำกัดของโอกาสในการเลื่อนสถานะทางสังคม กล่าวคือ เมื่อเทียบกับคนรุ่นพ่อแม่ กรณีศึกษาที่สามารถเลื่อนชนชั้นได้ สามารถเลื่อนขึ้นมาได้ไม่เกินหนึ่งระดับ ยกเว้นแต่ว่ามีลักษณะพิเศษในการประกอบอาชีพบางอาชีพเท่านั้น

นอกจากขีดจำกัดในการเลื่อนชนชั้นแล้ว ขนบธรรมเนียมและแบบแผนพฤติกรรมเฉพาะของคนบางกลุ่ม ยังมีนัยในการเส้นแบ่งชนชั้นอีกลักษณะ แม้จะไม่มีทางเลือกปฏิบัติที่ชัดเจน แต่คนระดับล่างที่มีอาชีพเป็นพนักงานรักษาความปลอดภัยจะรู้สึกแปลกแยกเมื่อต้องเดินเข้าร้านกาแฟสมัยใหม่ ในขณะที่คนขับรถมอเตอรืไซค์รับจ้างจะรู้สึกไม่มั่นคงเมื่อต้องเดินเข้ามารับเอกสารในมหาวิทยาลัย เป็นต้น ที่น่าสนใจคือความรู้สึกต่ำต้อยนี้ มิได้เกิดเฉพาะกับคนต่างชนชั้น แต่เกิดขึ้นแม้กระทั่งในชนชั้นเดียวกันด้วย

อภิปรายผลการศึกษา

การศึกษาเรื่องชนชั้นนับตั้งแต่คาร์ล มาร์กซ์ และ แมกซ์ เวเบอร์ ไปจนถึง นักสังคมวิทยาสายนีโอมาร์กซิสม์ อย่างอิริค โอลิน ไทร์ และนักสังคมวิทยาสายนีโอเวเบอร์ เรียนอย่างจอห์น โกลด์โทป และนักสังคมวิทยาที่วิเคราะห์ชนชั้นด้วยวัฒนธรรมแห่งชนชั้นอย่างปีแอร์ บูร์ดิเยอต่างก็มีจุดร่วมกันในการวิเคราะห์ชนชั้นคือ การใช้ตำแหน่ง (position) ของคนภายใต้โครงสร้างสังคมเป็นตัวจำแนกชนชั้นทางสังคม และสิ่งที่บ่งชี้ตำแหน่งของคนในโครงสร้างสังคมก็ได้วัดกันด้วยฐานะทางเศรษฐกิจอย่างเดียว หากแต่ยังต้องคำนึงถึงระดับการศึกษา ทักษะความรู้ความชำนาญ แบบแผนในการดำเนินชีวิตหรือไลฟ์สไตล์ หรือ

รวมไปถึงสิ่งที่ยังไม่สามารถวัดจำนวนได้ อย่างเช่น เครือข่ายทางสังคม อำนาจและเกียรติดิถีปฏิบัติในแต่ละตำแหน่งแห่งที่

งานวิจัยชิ้นนี้พยายามจะหาคำตอบในสามประเด็นใหญ่ๆว่า หนึ่ง โครงสร้างชนชั้นในสังคมไทยร่วมสมัยนั้นเป็นอย่างไร สอง ตัวตนและแบบแผนพฤติกรรมของคนในแต่ละชนชั้นเป็นอย่างไร และสาม ความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสของคนในแต่ละชนชั้นเป็นอย่างไร ในความพยายามหาคำตอบดังกล่าวก็ทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ไม่อาจหลีกเลี่ยงการจัดวางตำแหน่งของผู้คนในสังคมผ่านตัวชีวิตด้านอาชีพลงในสิ่งที่งานวิจัยชิ้นนี้เรียกว่าพื้นที่ทางสังคม หรือโครงสร้างทางสังคมได้ อาชีพไม่เพียงแต่เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงตำแหน่งของผู้คนในโครงสร้างสังคมเพราะมันเป็นเรื่องชีวิตรายได้เท่านั้น หากแต่ยังบ่งบอกถึงโอกาสในการเข้าถึงอำนาจ ทรัพยากร เครือข่ายทางสังคม ความสามารถในการเลื่อนชนชั้น และแบบแผนพฤติกรรมไม่ว่าจะเป็นลักษณะที่อยู่อาศัย การบริโภค อุปโภค ตลอดจนถึง อุดมการณ์ ความเชื่อ ค่านิยม ความฝันและความรู้สึกนึกคิดต่อปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำในสังคม

งานศึกษาวิเคราะห์ชนชั้นหลายชิ้นพยายามที่จะจัดชนชั้นทางสังคมด้วยเกณฑ์ที่แตกต่างกัน และด้วยชื่อเรียกที่แตกต่างกันไป อย่างไรก็ดี ไม่มีงานศึกษาชิ้นใดเลยที่จะสามารถถูกใช้เพื่อเป็นบรรทัดฐานให้แกสังคมไทยได้โดยปราศจากข้อถกเถียงเชิงวิพากษ์ มากไปกว่านั้น งานศึกษาวิเคราะห์ชนชั้นมักจะมีปัญหาเรื่องข้อถกเถียงสำคัญหนึ่งที่ยังไม่สามารถหาข้อสรุปได้ในประเด็นเรื่องเส้นแบ่งชนชั้น หรือ class boundary ว่าอะไรคือเส้นแบ่งที่ชัดเจนระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นกลางระดับบน หรือระหว่างชนชั้นกลางระดับล่างกับชนชั้นล่าง

นอกจากนี้ ความพร่าเลือนของเส้นแบ่งชนชั้นยังเป็นประเด็นถกเถียงในเรื่องของอัตลักษณ์หรือแบบแผนพฤติกรรมบางอย่างที่คนต่างชนชั้นกันอาจมีร่วมกันได้ เช่น ชนชั้นสูงที่มีรสนิยมของชนชั้นกลาง หรือชนชั้นกลางที่มีรสนิยมของชนชั้นสูง เป็นต้น ข้อถกเถียงนี้ไม่ใช่เรื่องใหม่ แต่เคยถูกวิเคราะห์ไว้แล้วผ่านงานของไรท์ (Wright, 1976) ที่ไรท์ไม่สามารถนิยามตำแหน่งของชนชั้นที่ขัดแย้งกันระหว่างชนชั้นกระฎุมพีน้อยและชนชั้นกรรมกรได้ ทั้งนี้เพราะสถานการณ์แห่งชนชั้นของแรงงาน/ลูกจ้างกึ่งอิสระกับชนชั้นแรงงานนั้นไม่ได้แตกต่างกันจนถึงขั้นสามารถแยกขาดออกจากกันได้ แผนที่ชนชั้นของไรท์เองก็แสดงให้เห็นถึงสิ่งที่เรียกว่า contradictory class locations (ตำแหน่งของชนชั้นที่ขัดแย้งกัน) ที่สะท้อนว่าทุกตำแหน่งของชนชั้นล้วนแล้วแต่เป็นตำแหน่งที่ขัดแย้งกันทั้งสิ้น ตำแหน่งของชนชั้นบางชนชั้นในโครงสร้างมีความทับซ้อนกันอยู่

งานศึกษาวิเคราะห์ชนชั้นในประเทศอังกฤษโดยนักสังคมวิทยาชาวอังกฤษ Mike Savage เรื่อง Social class in the 21st century (Savage, et.al, 2015) ก็พยายามจะจำแนกชาวอังกฤษออกเป็นชนชั้นต่างๆ ผ่านทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสังคม โดยยังคงชี้ให้เห็นถึงประเด็นเรื่องเส้นแบ่งเขตแดนทางชนชั้นที่ขัดแย้งกัน (contesting class boundaries) โดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างชนชั้นกลางและชนชั้นแรงงานที่เส้นแบ่งเขตแดนระหว่างสองชนชั้นอาจไม่ได้ชัดเจนหรือแยกขาดออกจากกันอย่างสิ้นเชิง ในขณะที่ชนชั้นสูงนั้นสามารถดำรงอยู่อย่างโดดเด่นเหนือความขัดแย้งของเส้นแบ่งชนชั้นใดๆ ด้วยเหตุนี้ งานวิจัยชิ้นนี้จึงพยายามฉายภาพชนชั้นในสังคมไทยร่วมสมัยด้วยการวางตำแหน่งต่างๆ ของผู้คนลงบนพื้นที่ที่ไม่มีเส้นแบ่งให้แต่ละชนชั้น

อย่างไรก็ดี มิใช่ว่างานวิจัยชิ้นนี้ไม่พบเส้นแบ่งชนชั้นในโครงสร้างชนชั้นของสังคมไทยร่วมสมัยเลย เส้นแบ่งชนชั้นที่งานวิจัยพบอาจหมายถึงฐานะทางเศรษฐกิจ ระดับการศึกษา แต่เส้นแบ่งดังกล่าวก็มีเส้นแบ่งที่ตายตัว โครงสร้างสังคมไทยยังคงเปิดโอกาสให้เกิดการเลื่อนชนชั้นทางสังคมผ่านการแต่งงาน การศึกษา การทำงาน ฯลฯ อย่างไรก็ดี การเลื่อนชนชั้นยังต้องอาศัยโอกาสในชีวิต ประกอบกับทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคมที่สะสมมาตั้งแต่ช่วงรุ่นก่อนและช่วงรุ่นของตนเองเพื่อผลักดันให้การเลื่อนชนชั้นเกิดขึ้นได้ง่าย รวดเร็วและไปได้ไกล นั่นหมายความว่า แต่ละชนชั้นมีสิ่งทีเรียกว่า “ขีดจำกัด” ของโอกาสในการเลื่อนสถานะทางสังคม

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลผู้ให้ข้อมูลจำนวนทั้งสิ้น 72 คนด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ คณะผู้วิจัยอภิปรายผลการศึกษาในประเด็นต่างๆ ดังนี้

ประเด็นแรก งานวิจัยช่วงชั้นหรือชนชั้นในสังคมไทยร่วมสมัยใช้เกณฑ์อาชีพเป็นเกณฑ์หนึ่งในการวิเคราะห์ชนชั้น งานของคุสสิทธ์ พรธมนารุโณทัยและคณะ (Pannarunothai et al., 2018) ใช้ทั้งตัวแปรเชิงวัตถุวิสัยและตัวแปรเชิงอัตวิสัยทั้งสิ้น 7 ตัวแปร ในการพยายามจัดช่วงชั้นทางสังคมด้วยวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ โดยใช้ตัวแปรเชิงวัตถุวิสัยได้แก่ สถานภาพโดยกำเนิด (ระดับการศึกษาของบิดา), พื้นฐานการดำรงชีพของครัวเรือน (ราคาที่อยู่อาศัย แหล่งที่มาของน้ำบริโภค แหล่งที่มาของเชื้อเพลิงที่ใช้ในครัวเรือน), เศรษฐกิจ (รายได้และอาชีพ), การศึกษา (ระดับการศึกษาสูงสุด) และตัวแปรเชิงอัตวิสัยได้แก่ สถานะทางสังคม (เกียรติภูมิของอาชีพ และ คະแนนบทบาทของครอบครัวที่มีในชุมชน), โอกาสในชีวิต (โอกาสด้านการศึกษา โอกาสทางเศรษฐกิจ การออกจากกระบบการศึกษาก่อนจบภาคบังคับ และ ความพิการ) และรูปแบบการดำเนินชีวิต

(การใช้เวลาร่างทำกิจกรรม) ในส่วนการจัดช่วงชั้นทางสังคม งานวิจัยชิ้นนี้แบ่งช่วงชั้นทางสังคมออกเป็น 5 ระดับได้แก่

ชนชั้นสูง/ชนชั้นนำของสังคม (Leading Class) เป็นกลุ่มชนชั้นนำที่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจสูงมาก อาจเกิดในครอบครัวที่มีชาติกำเนิดสูงกว่าคนทั่วไปในสังคม หรือเป็นกลุ่มผู้ดีเก่า อยู่ในครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูง เป็นเจ้าของธุรกิจระดับมหาเศรษฐีหรือเป็นรัฐมนตรี ชนชั้นกลางที่ประกอบวิชาชีพ (Professional Middle Class) เป็นกลุ่มคนที่ประกอบวิชาชีพที่ได้รับการยอมรับในสังคม มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจสูง เป็นผู้บริหารระดับกลางถึงสูงของหน่วยงาน มีอำนาจในการตัดสินใจเชิงนโยบาย

กลุ่มพนักงานเงินเดือน (Salary Man) เป็นกลุ่มคนทำงานที่เป็นพนักงานระดับปฏิบัติการระดับล่างถึงระดับกลางของหน่วยงาน ผูกพันกับผู้ว่าจ้างด้วยสัญญาจ้างงาน มีการจ่ายค่าตอบแทนที่แน่นอนตามระยะเวลาที่กำหนดไว้ในสัญญา มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจระดับกลาง หรืออาจเป็นเจ้าของธุรกิจระดับเล็กถึงกลางหรือเป็นเกษตรกรในระดับผู้ประกอบการ

กลุ่มแรงงาน/ลูกจ้างรายวัน (Hourly Workers) เป็นกลุ่มที่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจน้อย เช่น ลูกจ้างตามร้านอาหาร ร้านค้า หรืออาจจะเป็นช่างไม้ ช่างปูน วินมอเตอร์ไซด์

กลุ่มที่มีรายได้ไม่แน่นอน (Unsecured People) เป็นกลุ่มคนที่ทำงานรับจ้างทั่วไปตามแต่ความต้องการของผู้ว่าจ้าง ไม่มีช่วงเวลาของการจ้างงานที่แน่นอน หากวันไหนไม่มีผู้จ้างงานก็ไม่มีรายได้ เป็นกลุ่มคนที่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจน้อยมากหรือแทบจะไม่มีเลย

โดยการวัดช่วงชั้นทางสังคมของงานวิจัยชิ้นนี้ได้ใช้ 2 รูปแบบ ได้แก่ 1) วัดช่วงชั้นจากตัวบ่งชี้ที่เป็นตัวแปรโดยตรง และ 2) วัดช่วงชั้นจากตัวบ่งชี้ที่เป็นตัวแปรแทน (proxy variable) ซึ่งตัวแปรแทนที่ว่านี้ก็คือ “อาชีพ” นั่นเอง โดยงานวิจัยใช้การจัดประเภทอาชีพตามมาตรฐานสากล (ISCO-08) ขององค์การแรงงานระหว่างประเทศ (ILO) นำมาสร้างแบบสอบถามที่ออกแบบเพื่อให้ได้รหัสอาชีพ 4 หลักตาม ISCO08 ทั้งนี้มีคำถามคัดกรอง 4 คำถาม ได้แก่ 1) ให้ระบุอาชีพ/งานที่ทำ 2) ให้ระบุตำแหน่งงาน (ถ้ามี) 3) ระบุรายละเอียดของงานที่ทำ และ 4) ให้ระบุประเภทของสถานที่ทำงาน จากนั้นจึงนำข้อมูลทั้ง 4 ข้อมาจัดรหัสอาชีพ 4 หลักและจำแนกกลุ่มตัวอย่างออกเป็นรหัสอาชีพ 1 ผู้จัดการ/ข้าราชการระดับอาวุโส/ผู้บัญชาตติกาหมาย, 2 ผู้ประกอบวิชาชีพด้านต่างๆ, 3 เจ้าหน้าที่เทคนิคและผู้

ประกอบวิชาชีพที่เกี่ยวข้องกับด้านต่างๆ, 4 เสมียน, 5 พนักงานบริการและผู้จำหน่ายสินค้า, 6 ผู้ปฏิบัติงานที่มีฝีมือด้านการเกษตรป่าไม้และประมง, 7 ช่างฝีมือและผู้ปฏิบัติงานที่เกี่ยวข้อง, 8 ผู้ควบคุมเครื่องจักรโรงงาน, 9 ผู้ประกอบอาชีพงานพื้นฐาน, และ 0 ทหาร

การจัดช่วงชั้นทางสังคมข้างต้นนำไปสู่การทดสอบความสัมพันธ์ของช่วงชั้นทางสังคมและภาวะสุขภาพในประเด็นต่างๆ เช่น การออกกำลังกาย การป่วย การใช้บริการสถานพยาบาล (โรงพยาบาลเอกชน โรงพยาบาลรัฐ คลินิก คลินิกนอกเวลา) ซึ่งแม้ว่าโดยการตั้งสมมติฐานในการทดสอบความสัมพันธ์ของงานวิจัยชิ้นนี้อาจไม่ได้มีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาปัญหาเรื่องความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงบริการสถานพยาบาล แต่การรายงานผลการวิเคราะห์ทางสถิติก็ได้สะท้อนถึงลักษณะของสถานพยาบาลที่คนไทยในช่วงชั้นทางสังคมต่างๆ เข้าใช้บริการ งานวิจัยระบุว่า ทุกชนชั้นใช้บริการสุขภาพที่โรงพยาบาลของรัฐมากที่สุด รองลงมาคือโรงพยาบาลเอกชน ยกเว้น กลุ่มคนที่มีรายได้ไม่แน่นอน ใช้บริการสุขภาพที่โรงพยาบาลของรัฐมากที่สุด และถัดมาคือสถานพยาบาลระดับปฐมภูมิ (Pannarunothai et al., 2018: 334) จะเห็นว่าโรงพยาบาลรัฐเป็นสถานพยาบาลที่ต้องการสำหรับคนทุกช่วงชั้นไม่เว้นแม้แต่ชนชั้นนำ ทั้งๆ ที่มีความสามารถในการจ่ายค่ารักษาพยาบาล แต่สิ่งสำคัญเหนือกว่าเหตุผลทางเศรษฐกิจ คงเป็นเรื่องความพร้อมของเทคโนโลยีและอุปกรณ์ทางการแพทย์ และความเชี่ยวชาญของแพทย์เฉพาะทาง อย่างไรก็ตาม ข้อมูลสะท้อนชัดเจนว่า กลุ่มคนที่มีรายได้ไม่แน่นอนนั้นมีโอกาสในการเข้าถึงสถานพยาบาลที่จำกัดกว่าชนชั้นนำ ในขณะที่ชนชั้นนำสามารถเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลเอกชนเป็นทางเลือกรองจากโรงพยาบาลรัฐได้นั้น ทางเลือกรองในการเข้าใช้บริการสถานพยาบาลของกลุ่มคนที่มีรายได้ไม่แน่นอนกลับเป็นเพียงแค่สถานพยาบาลระดับปฐมภูมิในพื้นที่

งานวิจัยเกี่ยวกับชนชั้นในสังคมไทยอีกชิ้นที่น่าสนใจคืองานของ Thongsawang, Rehbein & Chantavanich (2020) แม้ว่าจะไม่ได้ใช้เกณฑ์ด้านอาชีพเป็นหลัก แต่ก็มีการจำแนกคนในสังคมไทยออกเป็นชนชั้นต่างๆ ด้วยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอธิบายว่าโครงสร้างชนชั้นมาจากฐานหลักสองประการ ประกอบด้วย ระบบศักดินา (ในงานเรียกสลับกับคำว่า pre-capitalist) และระบบทุนนิยม จากโครงสร้างสองขั้วดังกล่าวสามารถจำแนกชนชั้นในสังคมไทยออกได้เป็น 7 ชนชั้น ได้แก่ subsistentia, desperate, proletarian, conformist, traditionalist, individualist, Phuyai โดยชนชั้นที่เป็นจุดเชื่อมระหว่างระบบศักดินากับระบบทุนนิยม คือ conformist (หรือ lower-middle class) ที่เป็นคน

ชนบท ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่มีโอกาสได้เข้ามาเรียนหรือทำงานในเมือง และได้รับประโยชน์จากเศรษฐกิจที่ดี

จุดเด่นที่แตกต่างของงานวิจัยชิ้นนี้คือการใช้ habitus มาเป็นตัวแปรหลักในการวิเคราะห์ชนชั้นในสังคมไทย โดยเฉพาะ social habitus ที่ว่ากันด้วยเรื่องทัศนคติ (attitude) เป็นหลัก เช่น ทัศนคติแบบไหนที่พ่อแม่สั่งสอนมา และทัศนคติดังกล่าวมันมีผลต่อความล้มเหลวหรือความสำเร็จในชีวิตอย่างไร เป็นต้น แตกต่างจากงานวิเคราะห์ช่วงชั้นของศุภสิทธิ์ พรธมนารุโณทัยและคณะ (Pannarunothai et al., 2018) ที่แม้จะกล่าวถึงตัวแปรรูปแบบการดำเนินชีวิต (ตัวชี้วัดย่อยคือการใช้เวลาว่างทำกิจกรรม) ซึ่งมีความใกล้เคียงกับ habitus แต่ก็เป็นการทำคำตอบแบบวิธีการวิจัยเชิงปริมาณที่พรรณนาค่าทางสถิติออกมาในเรื่องของกิจกรรมที่ทำในเวลาว่างเท่านั้น โดยไม่ได้อธิบายลงรายละเอียดในประเด็นเรื่องพฤติกรรมการบริโภค หรือ ความเชื่อ ความคิด ทัศนคติ

งานวิจัยจำแนกลักษณะ habitus ที่อยู่ในชนชั้นต่างๆ ออกเป็น 6 แบบ ได้แก่ self-confidence, goal orientation, traditionalism, conformism, discipline และ authoritarianism แต่บางชนชั้นก็ลักษณะของ habitus แบบผสมผสานหรือที่เรียกว่า hybrid habitus นอกจากการใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพในการศึกษาวิเคราะห์ชนชั้นแล้ว อีกสิ่งหนึ่งในงานของ Thongsawang, Rehbein & Chantavanich (2020) แตกต่างจากงานของศุภสิทธิ์ พรธมนารุโณทัยและคณะ (Phannarunothai et al, 2018) อย่างเห็นได้ชัดคือ การวิเคราะห์ช่วงชั้น/ชนชั้นทางสังคมที่ลงลึกไปถึงตัวโครงสร้างของสังคมไทย โดยเสนอว่า การที่สังคมไทยมีความเหลื่อมล้ำ เพราะระบบศักดินาที่มีช่วงชั้นลำดับชั้นชัดเจน ยังคงดำรงอยู่ การดำรงอยู่ของโครงสร้างระบบศักดินานั้นไม่เคยเปลี่ยน ไม่เคยถูกแทนที่ด้วยการล่าอาณานิคมหรือการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นประชาธิปไตยด้วยซ้ำไป แต่ระบบศักดินาในไทยแค่ไปผสมกับระบบทุนนิยมเลยออกมาเป็นโครงสร้างชนชั้นสังคมไทยในปัจจุบัน ภายใต้โครงสร้างสังคมไทยที่อยู่บนฐานของระบบศักดินาดังกล่าว แม้จะเปิดโอกาสให้เกิดการเลื่อนชนชั้นทางสังคมได้ แต่ก็เป็น การเลื่อนชนชั้นที่เกิดขึ้นภายใต้ขีดจำกัด/ข้อจำกัดของแต่ละชนชั้นทางสังคม และการส่งต่อทุนจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งก็สามารถเกิดขึ้นภายใน boundary ของชนชั้นนั้นๆ เท่านั้น ไม่สามารถข้ามชนชั้นได้

ประเด็นที่สอง ผู้วิจัยวิเคราะห์ความเหลื่อมล้ำของสังคมไทยว่ามาจากโครงสร้างสังคมไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างอำนาจทางการเมืองการปกครองที่ถูกแช่แข็ง เนื่องจากฐานอำนาจยังกระจุกอยู่ในมือของชนชั้นนากลุ่มเดิม แม้การวิเคราะห์ใน

ส่วนนี้จะพ้องกับการอธิบายของ Thongsawang, Rehbein & Chantavanich (2020) แต่งานวิจัยชิ้นนี้มีได้วิเคราะห์ย้อนไปถึงโครงสร้างสังคมตั้งแต่สมัยอยุธยา อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจอันเป็นผลมาจากการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจของประเทศนับตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2500 เป็นต้นมามีผลทำให้ผู้คนในสังคมไทยสามารถก้าวข้ามผ่านเส้นแบ่งชนชั้นจากชนชั้นในรุ่นของพ่อแม่ตัวเองไปสู่อีกชนชั้นหนึ่งได้ ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงอธิบายว่าภายใต้โครงสร้างอำนาจการเมืองการปกครองของสังคมไทยที่ยังไม่เปลี่ยนแปลงนั้น โครงสร้างย่อยอย่างโครงสร้างเศรษฐกิจและโอกาสทางการศึกษาที่ถูกขยายสู่ประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตชนบทนั้น มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ชนชั้นของคนในสังคมไทย และการเลื่อนชนชั้นที่สามารถเกิดขึ้นได้เสมอภายใต้โครงสร้างสังคมแบบนี้ โครงสร้างชนชั้นสังคมไทยร่วมสมัยจึงเป็นโครงสร้างที่มีลักษณะเป็นพลวัต การเปลี่ยนผ่านชนชั้นของผู้คนบนพื้นที่ทางสังคมสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาและทุกสถานที่ แต่ขึ้นอยู่กับปัจจัยจำกัดของโครงสร้างอำนาจการเมืองการปกครอง

ประเด็นที่สาม นโยบายสวัสดิการทางสังคมกับการลดความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นที่จะช่วยลดความเหลื่อมล้ำได้ ผลการศึกษาแสดงให้เห็นข้อเท็จจริงประการหนึ่งคือ ช่องว่างระหว่างความเป็นอยู่ระหว่างชนชั้นในสังคมไทยมีอยู่ไม่น้อย โดยเฉพาะช่องว่างระหว่างชนชั้นที่ไม่มีความมั่นคงในการดำรงชีวิต (ชนชั้นชายขอบและชนชั้นต่อสู้ดิ้นรน) กับชนชั้นที่มีความมั่นคงมากกว่า ดังนั้น สำหรับชนชั้นที่ไม่มีความมั่นคงเลย สวัสดิการทางสังคม ทั้งในรูปแบบของระบบประกันสุขภาพถ้วนหน้า นโยบายเรียนฟรี บัตรสวัสดิการแห่งรัฐ หรือมาตรการการให้ความช่วยเหลือเพื่อลดผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ถือเป็นกลไกสำคัญในการบรรเทาความยากลำบาก และลดช่องว่างทางสังคมที่เกิดขึ้นสำหรับชนชั้นที่ไม่มีความมั่นคงทางสังคม เป้าหมายหนึ่งของการสร้างความมั่นคงให้ครอบครัวคือการสอบแข่งขันเพื่อรับราชการ ไม่ว่าจะเป็นการสอบ ก.พ. สอบบรรจุเพื่อรับราชการทหาร/ตำรวจ ซึ่งแม้จะมีค่าตอบแทนน้อย แต่มีความมั่นคงและมีสวัสดิการที่ครอบคลุมทั้งครอบครัว โดยเมื่อพิจารณาสถิติผู้สมัครสอบ ก.พ. ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นทุกปี โดยเฉพาะในปี 2563 มีผู้สมัครสอบจำนวน 617,333 คน ในขณะที่มีอัตราว่างสามารถบรรจุได้เพียง 30,900 อัตรา (The Matter, 2020) ทั้งนี้ เป็นที่น่าสนใจว่า กรณีศึกษาหลายรายสะท้อนให้เห็นว่า หากระบบสวัสดิการสังคมสำหรับอาชีพอื่นๆ มีคุณภาพเทียบได้กับสวัสดิการราชการ คนจำนวนมากก็ไม่เห็นความจำเป็นในการต้องสอบแข่งขันเพื่อบรรจุรับราชการอีก

นอกจากสวัสดิการสังคมในรูปแบบนี้ สวัสดิการเฉพาะในรูปแบบอื่นยังส่งผลต่อการลดช่องว่างระหว่างชนชั้นอย่างน่าสนใจ โดยเฉพาะความเหลื่อมล้ำด้านการศึกษา โดยที่สำคัญได้แก่ ทุนการศึกษาที่ทำให้กรณีศึกษาหลายรายสามารถยกระดับการศึกษาของตนเองและเลื่อนชนชั้นของตัวเองได้อย่างน่าสนใจ ในอดีต ทุนการศึกษา สงวนไว้สำหรับผู้ที่มีความสามารถเฉพาะตัว “เรียนดี” ซึ่งทำให้กรณีศึกษาที่อยู่ในชนชั้นต่ำสุดนั้น สามารถขยับขึ้นมาอยู่ในชนชั้นที่มีความมั่นคงมากขึ้นได้ อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่มีการก่อตั้งกองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) ในปี พ.ศ.2541 และกองทุนเงินให้กู้ยืมที่ผูกกับรายได้ในอนาคต (กรอ.) ในปี พ.ศ.2547 เป็นต้นมา มีผู้เข้าถึงเงินกองทุน กยศ. จำนวน 5,957,241 ราย (กยศ., 2564) ซึ่งเป็นที่น่าสนใจว่า กรณีศึกษาที่อยู่ใน Gen Y เป็นต้นมา ซึ่งอยู่ในครอบครัวฐานะยากจน สามารถเข้าเรียนระดับอุดมศึกษาได้ ในขณะที่กรณีศึกษาใน Gen Baby Boom และ Gen X ไม่มีโอกาสดังกล่าว ยกเว้นการใช้โอกาสเฉพาะ เช่น การ “บวชเรียน” หรือบวชเพื่อเรียนต่อระดับอุดมศึกษาและไปเรียนต่อต่างประเทศ

เช่นเดียวกับเกษตรกร ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แสดงให้เห็นสภาวะชีวิตที่ยากลำบากของชนชั้นเกษตรกร โดยเฉพาะเกษตรกรรายย่อย เช่น ชาวนา หากปราศจากนโยบายอุดหนุนภาคเกษตร ไม่ว่าจะเป็น การพักชำระหนี้เกษตรกร นโยบายอุดหนุนชาวนา รูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นค่าปรับปรุงดิน เงินชดเชยส่วนต่างในโครงการประกันราคาข้าว ก็เป็นเรื่องยากที่เกษตรกรรายย่อยจะมีชีวิตอยู่ในภาวะปัจจุบัน

สำหรับเจ้าของกิจการและเจ้าของกิจการรายย่อย โครงสร้างเศรษฐกิจที่เปิดโอกาสให้กลุ่มธุรกิจรายย่อย และการให้แต้มต่อกับเจ้าของกิจการรายย่อย หรือกิจการเกิดใหม่ เช่น เงินลงทุนก้อนแรก เงินกู้ดอกเบี้ยต่ำเพื่อการลงทุนประกอบอาชีพ ดูจะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้คนกลุ่มนี้ สามารถขยับชนชั้นของตนเอง จากชนชั้นที่ไม่มั่นคงมาเป็นชนชั้นที่มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจมากขึ้นได้

โดยนัยนี้ แสดงให้เห็นถึงบทบาทของนโยบายที่เกี่ยวกับการจัดสรรทรัพยากร (distributive policy) รวมไปถึงการจัดสรรทรัพยากรใหม่ (re-distributive policy) ในรูปแบบของการคุ้มครองทางสังคม การบริการสาธารณะไม่ว่าจะเป็นด้านสาธารณสุข การศึกษา ในการลดช่องว่างหรือความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นโดยตรง โดยการเพิ่มรายได้ หรือจัดบริการที่จำเป็นในรูปแบบต่างๆ (Leach, 2016) ดังนั้น การกำหนดนโยบายทางสังคม จึงมีความสำคัญต่อการลดหรือเพิ่มช่องว่างระหว่างชนชั้น ไม่ว่าจะเป็นนโยบายระดับโลก ระดับประเทศหรือระดับท้องถิ่นก็ตาม

ประเด็นที่สี่ การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำเนินชีวิต พื้นที่ทางสังคม และการเปลี่ยนแปลงเชิงอุดมการณ์ของคนในแต่ละรุ่น (generation) งานวิจัยชิ้นนี้ พบว่า การมีส่วนร่วมในพื้นที่ทางสังคมของคนในแต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกันตามพัฒนาการทางด้านเศรษฐกิจ สังคม เทคโนโลยี และการเมือง โลกยุคหลังปี 2550 ชี้ให้เห็นว่าความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีมีส่วนในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนอย่างมาก คน Gen X และ Gen Y ได้ขยายตัวตนไปสู่พื้นที่โลกออนไลน์ หรือ cyber space และใช้โลกออนไลน์เป็นช่องทางในการหารายได้ และมีโอกาสยกระดับคุณภาพชีวิตได้ โดยหลายคนได้ประโยชน์แบบก้าวกระโดด แม้ว่าพื้นที่ออนไลน์ส่วนหนึ่งจะจำกัดให้คนที่มีความรู้เข้าถึงถึงทรัพยากรที่จะไปต่อในอีกระดับ ในขณะที่เดียวกันเมื่อพิจารณากิจกรรมทางสังคม รูปแบบการดำเนินชีวิตของคนในแต่ละพื้นที่หรือการก้าวข้ามพื้นที่ทางสังคมที่ถูกขีดแบ่งในเชิงสัญลักษณ์ได้ขยายหรือเปิดโอกาสให้แต่ละชนชั้นได้ก้าวข้ามเข้าไปสัมผัสได้มากขึ้น ผ่านทรัพยากรทางการเงินหรือรูปแบบการใช้ชีวิตเชิงสัญลักษณ์ที่ทำให้หลายคนกล้าหรือไม่กล้าเข้าไปสัมผัส ตัวอย่างรูปก.ที่ไม่กล้าเดินเข้าร้านกาแฟที่ทันสมัยเป็นตัวอย่างที่ชัดเจน ทั้งนี้จะสังเกตได้ว่า คน Gen Y หลายคนเติบโตมาพร้อมกับความมั่นคงทางการศึกษาอย่างน้อยระดับมัธยมปลาย และหลายคนจบการศึกษาระดับปริญญาตรี พร้อมการกู้ยืมการศึกษาหรือกองทุนต่างๆ ทำให้เป้าหมายของชีวิตค่อนข้างต่างคน Gen X ที่ต้องการความมั่นคง ต้องการบ้านที่ดี โดยคนกลุ่มนี้หากไม่มีเงื่อนไขในชีวิตด้านความยากจน เขาก็จะไม่เลือกอาชีพมนุษย์เงินเดือนแบบเดิม และจะมองหาความสุขให้กับตนเองก่อน เช่น การซื้อประสบการณ์ต่างประเทศ โดยจะต้องมีเครื่องมืออุปกรณ์ที่ทันสมัยกับการใช้ชีวิตในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตดังกล่าวในส่วนหนึ่งเหมือนกับบ่งบอกว่าพื้นที่ทางสังคมเปิดกว้างมากขึ้นสำหรับคนทั่วไป แต่ในขณะเดียวกันจะพบว่า การเปิดกว้างดังกล่าวแสดงให้เห็นความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ที่สำคัญ คนชั้นล่างอาจจะยิ่งกรายเข้าไปในโซนพื้นที่บางแห่งได้อย่างสบายใจหากแค่เปลี่ยนเสื้อผ้าและมีเงินพอสำหรับการจับจ่าย แต่สำหรับพื้นที่ของอีกกลุ่มที่เป็นอภิสิทธิ์ชนนั้น เสื้อผ้าและเงินอาจจะไม่เพียงพอ การก้าวอย่างเข้าไปมีวิถีชีวิตดังกล่าวแทบจะเป็นไปไม่ได้ยากมากสำหรับคนอื่น ๆ เพราะต้องอาศัยทั้งเครือข่ายทางสังคมและทรัพยากรเชิงสัญลักษณ์ที่เพียงพอ พื้นที่ทางสังคมที่คนทั่วไปพยายามจะขยับเข้าไปนั้น อาจจะถูกขีดกั้นด้วยจำนวนเงินมหาศาลที่จะต้องจ่ายก็เป็นได้ Wilkinson & Pickett (2012: 297-298) ชี้ว่า ความเหลื่อมล้ำทำให้การแข่งขันสถานะเข้มข้นขึ้น เราจึงต้องค้นคว้าให้ทัน คนรวยจึงมีการจับจ่ายบริโภคเพื่อแสดงฐานะ ซึ่งทำให้คนอื่นรู้สึกพอใจน้อยลงกับสิ่งที่ตนมี (Wilkinson

& Pickett, 2012) ในทางตรงกันข้าม งานวิจัยชิ้นนี้พบว่า กลุ่มคนชายขอบก็แทบไม่มีโอกาสที่จะได้มีพื้นที่ในการบริโภคความทันสมัยใดๆ ได้เลยนอกจากเฉียดใกล้หรือลิ้มลองเมื่อมีโอกาสเท่านั้น ตัวอย่างเช่น ชาบูเป็นของที่हरुที่สุดที่เคยได้กินแค่ครั้งเดียวของลูกค้าร้านโรงงานปาล์ม หรือการได้ฟังเพลงผ่านยูทูบในแต่ละวันก็เป็นการผ่อนคลายผ่านใช้พื้นที่ออนไลน์ที่เขาสามารถทำได้ ซึ่งเป็นความทันสมัยหนึ่งของลูกค้าร้านอาหาร เป็นต้น ดังที่ผู้ใหญ่บ้านคนหนึ่งกล่าวว่า “ยังงั้นคนชั้นสูง ก็ไม่ต้องการให้เราไปเทียบชั้น” ซึ่งในแง่นี้ Jodhka, Rehbein & Souza (2018) ได้อธิบายว่าเป็นความแตกต่างในการเข้าถึงกิจกรรมและสินค้าที่มีค่าในสังคม เพราะฉะนั้นการสะสมทุนจึงไม่ใช่ผลจากการกระทำทางสังคม หากแต่เป็นสิ่งที่ตกทอดที่ถูกผลิตซ้ำจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ซึ่งการตกทอดหรือส่งผ่านความมั่งคั่งนี้จะทำภายในพรมแดนชนชั้น ซึ่งงานวิจัยชิ้นนี้เห็นว่าทุนและ habitus จึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในการชี้ให้การจัดแบ่งชนชั้นโดยอัตโนมัติ

สิ่งที่ยังคงต้องตั้งคำถามกับความเหลื่อมล้ำที่ถ่างกว้างในสังคมไทยเมื่อศึกษาจากกลุ่มเป้าหมาย เราพบว่า ในกลุ่มมั่งคั่งมั่นคง แม้บางคนจะตระหนักว่ามีความเหลื่อมล้ำ แต่ก็ยินยอมให้เกิดความเหลื่อมล้ำซึ่งอาจะมาจากการได้ผลประโยชน์ที่มากขึ้น หรือการได้สิทธิพิเศษที่ดีกว่าเดิม แต่สำหรับในกลุ่มคนยากไร้ชายขอบก็ไม่แม้แต่จะคิดถึงหรือตระหนักถึงความเหลื่อมล้ำได้เพราะต้องหาเช้ากินค่ำเพื่อความอยู่รอดไปวันๆ

ในด้านการเมืองจะพบว่า นักการเมืองจะมีการส่งต่อถ่ายทอดสู่รุ่นลูกหลานอย่างเห็นได้ชัด ตัวอย่าง สายการเมืองของนายก อบจ. ซึ่งเป็น Gen Baby Boom จะพบว่าในครอบครัว ทั้งรุ่นพี่น้อง หรือลูกหลานจะมีทายาทสืบทอดทางการเมือง โดยผ่านฐานเสียงของกลุ่มเครือข่ายดั้งเดิม แต่สำหรับ สส.หญิง ซึ่งเป็นกลุ่ม Gen X ช่องทางการเข้าสู่การเมืองเกิดขึ้นผ่านอำนาจบารมีของพ่อและรูปแบบของการเลือกตั้งที่เปลี่ยนแปลงทำให้มีโอกาสในการเป็น สส. ได้ง่ายขึ้น แม้ว่าช่องทางการเมืองจะไม่ได้เกิดจากเสียงของคนท้องถิ่นก็ตาม ในขณะที่กลุ่มคน Gen X เป็นคนรุ่นใหม่ที่กำลังจะเป็นกลุ่มที่ก้าวสู่ฐานทางการเมือง กลุ่ม Gen Y ก็กลายเป็น ที่เริ่มตระหนักถึงสิทธิทางการเมืองและใช้พื้นที่ทางสังคมออนไลน์ในการส่งเสียงหรือสะท้อนปัญหาทางสังคมมากขึ้น

ผู้ให้ข้อมูลที่มีอายุในช่วงรุ่น Gen Z มีแนวโน้มว่าจะใช้ประโยชน์หรือประกอบอาชีพหรือหารายได้จากดิจิทัลแพลตฟอร์มเป็นหลักมากยิ่งขึ้น ในกรณีนี้สามารถวิเคราะห์ได้ว่าการใช้ดิจิทัลแพลตฟอร์มในการหารายได้นอกจากจะเป็นช่องทางที่เท่าทันกับยุคสมัยแล้ว ยังเป็นเสมือนช่องทางของคนในช่วงรุ่น Gen Z ในการพยายามหลีกเลี่ยงความ

เสียเปรียบของโอกาสในชีวิตที่เกิดจากความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและการกระจายรายได้ระหว่างพื้นที่เมืองและชนบท ทั้งนี้เพราะดิจิทัลแพลตฟอร์มนั้นเป็นพื้นที่ที่คนในช่วงรุ่น Gen Z สามารถหารายได้ยังชีพโดยไม่จำเป็นต้องเดินทางเข้าไปทำงานทำในกรุงเทพฯ อีกต่อไป แต่หากวิเคราะห์อีกนัยหนึ่งก็จะสามารถอธิบายได้ว่า การพยายามใช้ดิจิทัลแพลตฟอร์มเพื่อสร้างรายได้ให้กับตัวเองเพราะไม่สามารถเข้าถึงตำแหน่งงานและความเจริญทางเศรษฐกิจที่กระจุกตัวและรวมศูนย์อยู่ในพื้นที่กรุงเทพฯ และปริมณฑลนั้น ย่อมสะท้อนว่าปัญหาความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจระหว่างพื้นที่เมืองและชนบทในประเทศไทยยังคงอยู่

ประเด็นที่ห้า ความเหลื่อมล้ำระดับโลกกับความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นในสังคมไทย ความเหลื่อมล้ำมีหลายมิติและมีกลไกการทำงานที่สลับซับซ้อน ในรายงานสังคมศาสตร์โลก จัดแบ่งความเหลื่อมล้ำไว้ทั้งหมด 7 มิติ ได้แก่ ความเหลื่อมล้ำด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม พื้นที่และความรู้ และชี้ให้เห็นว่าความเหลื่อมล้ำทำงานซ้อนทับกันหลาย เช่น ผู้ที่มีฐานะยากจนในมิติทางเศรษฐกิจ มักจะเสียโอกาสทั้งทางสังคม การเมือง วัฒนธรรม อยู่ในพื้นที่ที่มีสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสม ถึงที่สุดแล้ว ความรู้ของคนกลุ่มนี้ก็จะถูกเบียดขับออกไปจากสนามการต่อสู้เชิงนโยบาย (ISSC & UNESCO, 2016)

งานศึกษาเรื่องความเหลื่อมล้ำในโลกชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างคน 20% ที่รวยที่สุดกับ 20% ที่จนที่สุด (Wilkinson & Pickett, 2012) ไปจนถึงคน 1% บนที่ครอบครองทรัพยากรมากกว่าครึ่งในโลก (Stiglitz, 2013) และชี้ให้เห็นถึงช่องว่างที่แตกต่างกันในด้านโอกาส (inequality of opportunity) ในการครอบครองทรัพยากร เข้าถึงบริการ หรือแม้แต่ความเหลื่อมล้ำในเชิงผลลัพธ์ (inequality of outcome) ในด้านสุขภาพ คุณภาพชีวิตและแม้แต่โอกาสในการเลื่อนชนชั้น อย่างไรก็ตาม แม้ว่าความเหลื่อมล้ำทั้งสองมิติ คือความเหลื่อมล้ำด้านโอกาส (inequality of opportunity) และความเหลื่อมล้ำด้านผลลัพธ์ (inequality of outcome) จะมีความเชื่อมโยงกัน กล่าวคือ ความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสเป็นเงื่อนไขที่มีอยู่ก่อน (ex ante) ในขณะที่ความเหลื่อมล้ำด้านผลลัพธ์เป็นผลที่ตามมา (ex post) (Atkinson, 2015) งานวิจัยนี้ให้ความสนใจกับความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสที่อยู่บนเส้นแบ่งของสถานะ ตำแหน่งและชนชั้นของคนในสังคมเป็นหลัก ผลการศึกษาแสดงให้เห็นว่า โอกาสและต้นทุนในชีวิตของคนแต่ละชนชั้นที่ไม่เท่ากัน นำมาซึ่งผลลัพธ์ที่แตกต่างกันไม่ว่าจะเป็นรายได้ สถานะสุขภาพ สถานะทางสังคมและแม้แต่โอกาส

ในการเลื่อนขั้นขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับ คนในชนชั้นล่างสุดหรือคนชายขอบ หรือชนชั้นต่อสู้ดิ้นรน มีโอกาสในชีวิตน้อยกว่าคนที่อยู่ในชนชั้นบนซึ่งมีแต้มต่อหรือมีอภิสิทธิ์มากกว่าการเข้าถึง/ครอบครองทรัพยากร และแม้แต่บริการสาธารณะ ดังนั้น หากจะมีการแทรกแซงเชิงนโยบายเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ การทำความเข้าใจความเหลื่อมล้ำด้านโอกาสระหว่างชนชั้น จะทำให้สามารถกำหนดนโยบายเพื่อลดความเหลื่อมล้ำในสังคมได้มากยิ่งขึ้น

ผลการศึกษาสะท้อนภาพความเหลื่อมล้ำระดับโลกระหว่างคนที่รวยที่สุดกับคนที่จนที่สุดในสังคมไทย รวมไปถึงการทำงานที่ซ้อนทับกันของความเหลื่อมล้ำหลายมิติ หากเริ่มจากความเหลื่อมล้ำทางสังคม สถานะที่แตกต่างกันระหว่างคนรวย คนจน คนต่างชนชั้นในการเข้าถึงบริการของสถาบันที่จำเป็นทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นระบบการศึกษา สุขภาพ กระบวนการยุติธรรมและการคุ้มครองทางสังคม สามารถแสดงให้เห็นได้อย่างชัดเจน ในขณะที่คนในชนชั้นกลางขึ้นไป มีโอกาสและมีทางเลือกในการเข้าถึงและเลือกใช้บริการ คนระดับล่างกลับมีโอกาสจำกัด โดยเฉพาะโอกาสทางการศึกษา ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะรายได้หรือการถือครองทรัพย์สิน ในขณะที่คนเก็บขยะที่ไม่มีการศึกษามีรายได้ไม่ถึง 100 บาทต่อวัน เทียบชนชั้นกลางที่จบปริญญาตรี มีรายได้เริ่มต้นเดือนละ 15,000 บาท ซึ่งไม่อาจเทียบได้กับเจ้าของธุรกิจที่มีทรัพย์สินหลายพันล้าน ส่งต่อไปถึง ความเหลื่อมล้ำทางวัฒนธรรมระหว่างคนที่มีอัตลักษณ์ที่แตกต่างกัน การเลือกปฏิบัติที่อยู่นานของเพศ เชื้อชาติ ศาสนา ความพิการ ความเหลื่อมล้ำทางการเมือง ซึ่งคนที่มีความจนน้อยกว่าเข้าไม่ถึงและไม่ได้รับประโยชน์จากการตัดสินใจเชิงนโยบาย เสียชีวิตตั้งไม่เท่ากัน ความเหลื่อมล้ำทางด้านสิ่งแวดล้อม คุณภาพสิ่งแวดล้อมที่คนแต่ละกลุ่มจะได้รับขึ้นอยู่กับทุนในการเข้าถึงและเลือกที่อยู่อาศัย และการได้ประโยชน์จากสิ่งแวดล้อม ความเหลื่อมล้ำเชิงพื้นที่ ระหว่างเมืองใหญ่-เมืองรอง เขตเมือง-เขตชนบท ซึ่งส่งผลกระทบต่อไปถึงการเข้าถึงบริการ ความรู้และการมีอิทธิพลทางการเมือง สุดท้ายความเหลื่อมล้ำทางด้านความรู้ คนในชนชั้นล่างไม่เพียงแต่มีโอกาสจำกัดได้การศึกษา แต่ความรู้ของพวกเขาก็ไม่ได้ถูกให้ความสำคัญเมื่อเทียบกับความรู้ของคนบางกลุ่มที่มีอำนาจมากกว่า ดังที่มักเห็นได้จากข้ออภิปรายเรื่องโครงการพัฒนาขนาดใหญ่ เช่น ในพื้นที่จันทบุรี หรือปากมูล ซึ่งความรู้ของทศโนแครต จะได้รับความสนใจมากกว่าความรู้ของชาวบ้านเสมอ

ความเหลื่อมล้ำทางด้านโอกาสเป็นผลให้เกิดความเหลื่อมล้ำด้านผลลัพธ์ เนื่องจากการเก็บข้อมูลในงานวิจัยครั้งนี้ เกิดขึ้นในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ความเหลื่อมล้ำด้านผลลัพธ์ที่ชัดเจนเป็นเรื่องของความแตกต่างในการได้รับ

ผลกระทบและการปรับตัวของคนชั้นต่างๆ ในสังคมไทย ในขณะที่คนในชนชั้นมั่งคั่งมั่นคง และมั่งคั่งมั่นคงอย่างยั่งยืน ได้รับผลกระทบน้อยกว่าเพราะมีรายได้ที่มั่นคง สิ่งที่เขาต้องปรับตัวคือการระมัดระวังสุขภาพของตนเอง ปรับพฤติกรรมในการใช้ชีวิตและรูปแบบการทำงาน ชนชั้นขายขอบและชนชั้นต่อสู้ดิ้นรน กลายเป็นชนชั้นที่เจ็บตัวมากที่สุด มีทั้งที่ตกงาน รายได้ลดลง ทั้งในกลุ่มชาเล้ง แรงงานรับจ้าง เกษตรกร ภายใต้อาณัติที่ยากลำบาก พวกเขาไม่เพียงแต่ต้องปรับพฤติกรรมและวิถีชีวิต แต่จำเป็นต้องดิ้นรนมากกว่าเดิม เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้ในสถานการณ์ปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงวิชาการ

งานวิจัยนี้ให้ความสำคัญกับการอธิบายชนชั้นในสังคมไทยร่วมสมัย ตัวตนและแบบแผนพฤติกรรมของแต่ละชนชั้น เพื่อแสดงให้เห็นความเหลื่อมล้ำระหว่างชนชั้นอย่างไรก็ดี การศึกษาเรื่องชนชั้นในโลกมิใช่เรื่องใหม่ แต่มีการอธิบายกันมาอย่างยาวนาน ไม่ว่าจะเป็นสำนักมาร์กซิสต์ สำนักเวเบอร์เรียน นีโอเวเบอร์เรียน หรือแม้แต่บูร์ดิเยอ ซึ่งเป็นแนวคิดหลักที่ผู้วิจัยนำมาใช้เพื่อวิเคราะห์ชนชั้นในสังคมไทย การวิจัยครั้งนี้จึงเป็นจุดเริ่มต้นในการคลี่ภาพของชนชั้นในแบบบูร์ดิเยอ ซึ่งแน่นอนว่า ย่อมไม่สามารถให้ภาพชนชั้นที่ครอบคลุม รอบด้านในทุกมิติ

ในหนังสือชื่อ *The Killing Fields of Inequality* (2013) Göran Therborn เสนอไว้ว่า พลังที่สำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำ อาจมาได้จากการปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคม แต่การปฏิรูปเพื่อลดความเหลื่อมล้ำจะเกิดขึ้นมิได้ หากปราศจากพลังขับเคลื่อนความเปลี่ยนแปลงจากภาคสังคมเอง เขาเสนอว่า หากศตวรรษที่ 20 มีชนชั้นแรงงานเป็นพลังหลักในการเปลี่ยนแปลง ในยุคปัจจุบันที่พลังของทุนนิยมทำให้ขบวนการแรงงานอ่อนแอลงไป ชนชั้นที่เป็นความหวังมากกว่าน่าจะเป็นชนชั้นกลาง ที่มีศักยภาพมากกว่า แต่ยังมีหลากหลายอยู่มาก และในหลายประเทศก็กลายเป็นพลังที่ส่งเสริมความเหลื่อมล้ำเสียเอง เช่น การรัฐประหารโดยชนชั้นกลางในประเทศชิลีในปี 1973 ประเทศเวเนซุเอลาในปี 2002 หรือแม้แต่การเปลี่ยนแปลงในประเทศไทยเอง และไม่เพียงแต่ชนชั้นกลางเท่านั้น แต่เจตจำนงในการเปลี่ยนแปลงของชนชั้นอื่นๆ ก็เป็นเรื่องสำคัญ (Therborn, 2013) ดังนั้น หากจะมีการศึกษาพลังของชนชั้นในการลดความเหลื่อมล้ำทางสังคม จำเป็นต้องมีการศึกษาเพื่ออธิบายชนชั้นจากมุมมองอื่นๆ เช่น มุมมองแบบมาร์กซิสต์ ที่ให้

ความสำคัญกับจิตสำนึกของชนชั้น ความสัมพันธ์ระหว่างชนชั้น รวมไปถึงการสร้างพันธมิตรระหว่างชนชั้นเป็นแรงขับเคลื่อนของการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเพิ่มเติมด้วย

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ผลการศึกษาแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงช่องว่างและความแตกต่างระหว่างชนชั้น ในขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นว่า นโยบายการกระจายทรัพยากรมีผลต่อการลดช่องว่างระหว่างชนชั้นน้อยไม่น้อย โดยเฉพาะนโยบายสวัสดิการสังคมประเภทต่างๆ ได้แก่ โครงการหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า โครงการบัตรสวัสดิการแห่งรัฐ รวมไปถึงมาตรการการช่วยเหลือเยียวยาในสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 สำหรับชนชั้นชายขอบชนชั้นต่อสู้ดิ้นรน รวมไปถึงชนชั้นกลางบางส่วน หากปราศจากนโยบายกระจายทรัพยากรเหล่านี้ เขาเหล่านั้นแทบจะไม่สามารถดำรงชีวิตอยู่รอดได้ท่ามกลางวิกฤติ ในขณะที่ชนชั้นมั่งคั่งมั่งคั่ง และมั่นคงมั่งคั่งอย่างยั่งยืนแทบจะไม่ได้ใช้ประโยชน์จากการจัดสรรทรัพยากรในลักษณะดังกล่าว กล่าวอีกนัยหนึ่ง การจัดสรรทรัพยากรเพื่อสวัสดิการสังคมถือเป็นเงื่อนไขสำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำ ดังจะเห็นได้ว่า กรณีศึกษาจำนวนหนึ่งมุ่งมั่นเพื่อจะสอบบรรจุเข้ารับราชการเพื่อเป็นหลักประกันด้านสวัสดิการให้ครอบครัว กรณีศึกษารุ่นใหม่ตั้งข้อสังเกตว่า ถ้าหากสังคมไทยมีสวัสดิการถ้วนหน้า ก็ไม่มีความจำเป็นต้องสอบบรรจุเพื่อรับราชการอีก

นอกเหนือจากนโยบายการกระจายทรัพยากรในลักษณะดังกล่าวแล้ว บริการสาธารณะที่ช่วยเพิ่มความสามารถของประชาชนให้ช่วยเหลือตนเองได้ในระบบตลาด โดยเฉพาะโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาที่มีคุณภาพจะทำให้ประชาชนได้พัฒนาศักยภาพเพื่อจะสามารถประกอบอาชีพที่มีรายได้ที่ดีขึ้นในอนาคต (Phongpaichit, 2014: 26) ถือเป็นมาตรการที่สำคัญในการลดความเหลื่อมล้ำ ดังจะเห็นได้ว่า กรณีศึกษาหลายรายสามารถเลื่อนชนชั้นและฐานะของครอบครัวได้ เนื่องจากพื้นฐานการศึกษาที่สูงขึ้น โดยได้ประโยชน์จากทุนการศึกษา หรือเงินทุนกู้ยืมเพื่อการศึกษาในลักษณะต่างๆ ในงานเล่มเดียวกัน ดิลกะ ลัทธพิพัฒน์ ตั้งข้อสังเกตว่า สังคมไทยยังมีความเหลื่อมล้ำในการเข้าเรียนต่อระดับอุดมศึกษาระหว่างเด็กที่มาจากครอบครัวที่รวยที่สุดกับกลุ่มจนที่สุดยังมีความแตกต่างกันถึง 50% แม้จะมีการจัดตั้งกองทุนเงินให้กู้ยืมเพื่อการศึกษา (กยศ.) จึงมองได้ว่าเยาวชนที่ยากจนยังได้รับประโยชน์จาก กยศ. ไม่มากนัก (Lathapipat, 2014: 93).

ดังนั้น ในการกำหนดนโยบายเพื่อลดความเหลื่อมล้ำ การขยายโอกาสทางการศึกษาอย่างเดียวยังไม่เพียงพอ แต่ต้องรวมไปถึงคุณภาพการศึกษาและการสร้างโอกาสให้คนยากคนจนเข้าถึงการศึกษาได้มากขึ้นด้วย

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของ โครงการวิจัย “การวิจัยความเหลื่อมล้ำในระดับโลก: คำอธิบายว่าด้วยชนชั้นและความเหลื่อมล้ำในสังคมไทยร่วมสมัย” ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัย และนวัตกรรม (สกสว.) ผู้เขียนขอขอบพระคุณผู้ให้ข้อมูลที่ไม่อาจเอ่ยนามทุกท่านด้วยจิตคารวะ

References

- Archawanantakul, S. (2017). **Inequality, portable edition**. [in Thai]. Nonthaburi: Reform Office (NRSA).
- Atkinson, A. B. (2015). **Inequality: What can be done?**. London: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (1984). **Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste**. London: Routledge.
- Bourdieu, P. (1985). The Social Space and the Genesis of Groups. **Theory and Society**, 14: 723-744.
- Caillods, F, and Denis, M. (2016). Social Science Challenges Inequalities: General Introduction. In **World Social Science Report 2016 Challenging Inequalities: Pathways to a Just Worlds** (pp. 18-25). Paris: ISSC, the Institute of Development Studies (IDS) and UNESCO.
- ISSC, the Institute of Development Studies (IDS) and UNESCO. (2016). **World Social Science Report 2016 Challenging Inequalities: Pathways to a Just Worlds**. Paris: UNESCO.
- Jodhka, Surinder S., Rehbein, B. and Souza, J. (2018). **Inequality in Capitalist Societies**. London/New York: Routledge.

- Lathapipat, D. (2014). Education Inequality and Wage Structure. In Phongpaichit, P., Editor, **Toward Thai Society Equally**. (pp. 13-35). [in Thai]. Bangkok: Matichon.
- Leach, M. (2016). Towards Equality: Transformative Pathways (an Introduction to Part III). In ISSC and UNESCO, **World Social Science Report 2016 Challenging Inequalities: Pathways to a Just World** (pp. 184-191). Paris: ISSC and UNESCO.
- Pannarunothai, S. et al. (2018). **Project Report on Health Justice in Thai Society**. [in Thai]. Bangkok: Thai Health Promotion Foundation (ThaiHealth).
- Phongpaichit, P. (2014). Wealth, Power, Inequality. In Phongpaichit, P., Editor, **Toward Thai Society Equally**. (pp. 13-35). [in Thai]. Bangkok: Matichon.
- Savage, M. et al. (2015). **Social Class in the 21st Century**. London: Penguin Random House.
- Seabrook, J. (Ketroj, T. & Suputthamongkol, S. trans). (2011). **The No-Nonsense Guide to Class, Caste & Hierarchies**. [in Thai]. Bangkok: Kopfai Printing Project.
- Srisupan, P., Boonwanno, T. and Jumnianpol, S. (2021). **Global Inequality Research: An Explanation on Social Class and Inequality in Contemporary Thai Society**. [in Thai]. Bangkok: Thailand Science Research and Innovation.
- Stiglitz, J. E. (Archawanantakul, S. Trans.) (2013). **The Price of Inequality**. [in Thai]. Bangkok: Open World Publishing House.
- The Matter. (2020, 4 September). Statistics of People Applying for Government Officials, Only this Year, it has Surged more than 600,000 people until the seats are full. Exceeding the amount that can be applied for almost a hundred thousand people. [in Thai]. **The Matter**. <https://thematter.co/brief/brief-1599231601/122797>

- Therborn, G. (2013). **The Killing Fields of Inequality**. Cambridge: Polity Press.
- Thongsawang, S., Rehbein, B. and Chantavanich, S. (2020). Inequality, Sociocultures and Habitus in Thailand. **SOJOURN**, 35(3): 493-524.
- Wilkinson, R. and Pickett. (Archawanantakul, S. Trans). (2012). **The Spirit Level: Why Equity is better for Everyone**. [in Thai]. Bangkok: Pabpim.
- Wright, E.O. (1976). Class boundaries in advanced capitalist societies. **New Left Review**, 98: 3-41.